

1940 Üheksateistkümmes aastakäik Nr. 7—8

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Joh. V. Veski
Peatoimetaja

J. Mägiste

V. Niilus
Toimetussekreter

A. Kask



Tartu 1940

Sisukord.

	Lk.
1. K. Mihkla , Johannes Aaviku elutee	201
2. J. V. Veski , Sõnade rõhutamisest lauses	206
3. A. Saareste , Ainsuse illatiiv kolmesilbistel tüvedel	212
4. V. Tauli , Maksva keelenormi kriitika ja muutmis- ettepanekud	228
5. J. V. Veski , Muutkondadest eesti keeleõpetuses	237
6. L. Kettunen , „Mitmuse tunnus n“ Kagu-Hämè murdes	244
7. Tegevus-aruandeid:	
V. Niilus , Akadeemilise Emakeele Seltsi üldaruanne 21. tegevusaasta (1940) kohta	252
„ Murdetoimkonna 1940. a. aruanne	254
„ „ Eesti Keele “ 1940. a. aruanne	255
8. Raamatute ülevaade:	
A. R. , Mariiski Naučno-Issledovatel'ski Institut sot- sialističeskoj kul'turõ — Trudõ. Võpusk I	256
9. Mitmesugust:	
A. Nei , Rõhk võõr- ja laensõnus ja muid vähemaid keelelisi küsimusi	261
J. V. V. , Keelelisi küsimusi-kostuseid	262
Toimetusele ja AES-ile saadetud kirjandust	264



Magister

Johannes Aavikule

tema 60-nda sünnipäeva puhul

pühendab

käesoleva numbri

Akadeemiline Emakeele Selts

ja

„Eesti Keele“ toimetus

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:	Talitus:
Tartu, 21. juuni tän. 24, III kord.	Akad. Kooperat., Ülikooli 15, t.20-63.

Johannes Aaviku elutee.

1.

Keelemees ja koolitegelane Johannes A a v i k pärineb Saaremaalt P ö i d e l t, endisest Kõiguste vallast, R a n d v e r e külast, kus oli ta isapoolsete esivanemate päris-kodu. Aaviku vanaisa Juhan oli vaesuses virelev põllutöö-line, kes suviti käis mandril kraavi kaevamas. See maa-kehvistu seast võrsunud tubli töömees oli osa võtnud ka Mahtra mässust. Aaviku isapoolne vanaema oli intelligentne ja tähelepandavate literaarsete huvidega. Tal oli kireks raamatuid lugeda ja loetud sündmusi teistele edasi jutustada.

Aaviku i s a M i h k e l, kes ametilt oli Kõigustes valla-kirjutaja, pidas Randvere külas väikest Nurga vabadiku-kohta. Nagu Aavik veel mäletab, on vallarahvas sageli käinud ta isatalus asjatalitustel: maksusid õiendamas, passe saamas jne. Tulevane keelemees jälgis suure huviga talumeeste kõnelusi, eriti jäid talle meelde nende kõne-keele erivarjundid. Vallakirjutaja Mihkel Aavik oli range iseloomuga ja pietistlike kalduvustega, aga ta ei sallinud silmakirjalikke vaimulikke, ta naeris eluvõoraste „pop-pide“ üle ja teadis neist jutustada kentsakaid lugusid. Teda mäletatakse ümbruskonnas kui vastutulelikku, algat-usvõimelist ja tarmukat töömeest. Aaviku e m a A n n a (sünd. Vesik) põlvnes Valjalast Ukri talust. Teatakse kõnelda, et keelemehe emapoolne vanaisa erinenud silma-torkavalt tavalisest saarlasest. Ta olnud käharpäine,

tõmmuvereline ja romantilise hingelaadiga väikesekasvuline mehike, keda tegelik talutöö pole üldse huvitanud. Aaviku ema olnud suuresti oma isasse: käharate juustega ja sõstrasilmadega, väga tundeergas ja ilumeelne, tuliloomuline ja elava kujutlusvõimega.

Johannes A a v i k sündis Nurga taluhütis 26. novembril 1880. a. Kõiguste vallakirjutaja esimese lapsena. Emalt päris ta impulsiivse tundelaadi, liikuva fantaasialennu ja ilumeele, isalt aga intellektuaalsuse, karakterikindluse ja tööarmastuse. Näojoontelt ja tegumoelt sarnles tulevane keeleuenduslane rohkem oma emale kui isale.

Nurga talu ümbruses kasvas rohkesti lehtpuumetsi, mis äratasid Aavikus juba varakult ilutundliku kiindumuse lehtpuude vastu.

Juba lapsena tungles Aavik kauguste ja avaruste poole. Ta viibis sageli oma isatalu lõunaserval, kust avanes vaade ümbrusse, ja talle tegi suurt lõbu tungida pilkudega võimalikult kaugele, kasvõi vaatepiiri taha. Kui poiss väsis sellest kauguste vaatemängust, siis läks ta kruusaaugu äärel kividest hooneid püstitama. Vanemad ennustasid, et temast saab ehitusmeister. Aavik mäletab, kuidas ta lapsepõlves on kord käinud Põide kirikus ja ta tähelepanu on köitnud kirikualtar oma nikerdatud kujudega, samuti orelimäng. Teda on meelitanud ka meri, mis asetses Nurga talust 3 km kaugusel.

Aavik oli 6-aastane, kui ema õpetas talle lugemise selgeks. Siis viidi ta paariks nädalaks Kuressaarde onu juurde. Sel lühiajalisel linnas viibimisel hakkas tulevane keelemees esmakordselt tähele panema, et linnakeel erineb mitmeti talle nii omaseks saanud kodumurdest.

Kuulanud lapsepõlves õudseid lugusid tontidest, sugenes temasse tontidekartus. Elava fantaasia varal nägi ta õhtuti koguni viirastusi. Näidendi „Kasupoeg“ lugemine tekitas temas kartuse ka põrgu ja kuradi vastu.

2.

Seitsmendal eluaastal algas Aaviku koolitee. Ta pandi 1888. a. sügisel Kuressaarde onu Jakobi ja tädi Anna juurde korterisse ning viidi kadaklikku lasteaeda õppima. Lasteaias õpetati vähe, rohkem pandi rõhku heade kommete kasvatamisele. A. 1890 astus Aavik J. Etruuki algkooli, kus ta sai õhutust eesti kirjanduse lugemiseks. Tähelepanudava vaimustusega luges ta Bornhöhe „Tasujat“, Saali „Vambolat“ ja teisi kättesattuvaid raamatuid. Tema

lugemisind oli niivõrd suur, et ta koguni laadal püstijalu luges müügilolevaid teoseid. Suuresti lähendas kirjandust Aavikule ka Etruuki kooli raamatukogu. Koolis hakkas Aavik omal algatusel taipama teise ja kolmanda välte vahet, mille märkimine kirjas ei tekitanud talle mitte mingisuguseid raskusi. Sellal, mil Aavik Etruuki koolis õppis, oli seal eesti keel õppekeeleks viimast aastat. Oma õpinguid jätkas Aavik Reutzi elementaarkoolis, omandades seal peamiselt vene keelt, mis seal juba oli õppekeeleks. Sel ajal oli ta kaugeks unistuseks saada külakoolmeistriks, kelle idealistlikud ja rahvaalgustuslikud ülesanded talle imponeerisid.

A. 1894 pääses Aavik väljapaistvalt õiendatud eksamite järgi Kuressaare gümnaasiumi, kus õpilaste keskel oli valitsemas saksa keel ja meel. Selles võõravaimulises keskkoolis ei unustanud Aavik kodumaisi harrastusi. Tähelepanudava kiindumusega luges ta vabul hetkil J. Bergmanni „Üldist ajalugu“, E. Bornhöhe „Tallinna narre ja narrikesi“, J. Kunderi „Looduse õpetust“, K. A. Hermanni „Laulu ja mängu lehte“ jne. Õppeainest huvitasid Aavikut eeskätt võõrkeeled — gümnaasiumi alamais ja keskmistes klassides ladina ja saksa keel, viimastes klassides aga prantsuse keel. Tal oli alati mingi võõrkeelne leksikon ja krestomaatia taskus, et kõiki puhkehetki pühendada keeleõpinguile. Pole siis imestada, et Aavik gümnaasiumi vanemal astmel ületas teadmistelt ladina ja prantsuse keeles oma õpetajaid, kes klassis siiralt tunnustasid: „Авик лучше нас знает“. Ladina keeles kirjutas Aavik päevikut ja tõlkis „Tallinna narre ja narrikesi“ sellesse keelde.

Gümnaasiumi 5. ja 6. kl. oli Aavik innustatud filosoofilistest keerdprobleemest. Lugenud L. Feuerbachi usu-filosoofilist teost „Das Wesen des Christentums“, võttis noor Aavik omaks ateistliku vaatekoha kristluse käsitamises ja armastas vaielda usklike inimestega, püüdes neid vända nende usu alusetuses.

Vabavaateline ja kultuuritahteline gümnaasiast Aavik astus lähedasse kontakti nende eesti soost õpilastega ja pärastiste haridustegelastega, kelle unistuslikuks taotlus-suunaks oli laiemate rahvahulkade silmaringi avardada, omakeelset kirjandust ja keelekultuuri edendada. Sel otsarbel toimetas ta ühes aatekaaslastega käsikirjalist ajakirja „Noor-eestlane“ (alates a. 1900), võttis aktiivselt osa rahvahariduslikust ringkonnast, kuhu kuulusid peale tema A. Jakson, V. Grünthal-Ridala, K. Kider ja K. Palk, ning tegeles eesti keele ja kirjanduse uuendamisüritustega.

Aetuna soovist edendada oma kodumaa kultuuri, luges Aavik suure andumusega väliskirjanduse meistriteoseid, et sealt leida lähtekohti kodumaise vaimuelu virgutamiseks. Tema huvialaks olid eriti need teosed, milles paljastati kapitalistliku maailma kultuuripaiseid, näit. M. Nordau „Entartung“. Uuendusmeelset Aavikut ei rahuldanud sugugi A. Grenzsteini tuulelipuline ja tagurlik poliitika, vaid ta jagas neid sotsiaaltervenduslikke ühiskondlikke vaateid, mida esindas ja ilukirjanduslikus vormis käsitles ta lemmikkirjanik Ed. Vilde, kellega ta isiklikult tutvus Kuressaares.

3.

A. 1902 lõpetas Aavik ainsa eestlasena Kuressaare gümnaasiumi ja tegi katset sama aasta sügisel oma õpinguid jätkata Tartu Ülikooli ajaloo-keeleteaduskonnas. Et aga maaproletaarlase pojal polnud buršlikus Tartus kerge edasi jõuda, siirdus Aavik järgmisel aastal Venemaale Nežini ajaloolis-filoloogilisse instituuti, et seal lahedamais tingimuses täie jõuga stuudiumile pühenduda. Nežinis sattus Aavik sotsialistlikest põhimõttest kantud vene kirjanduse mõjupiirkonda. Ta luges Gorki ja Andrejevi uhiuusi teoseid, mille demokraatlik ideestik tundus talle aatellise ilmutusena. 1905. a. revolutsiooni ajal on Aavik sunnitud mustasajalise terrori eest põgenema esiti Tartu, hiljem aga Helsingi, mis sel ajal pakkus peatumisvõimalust paljudele revolutsionääridele.

Juba 1906. a. sügissemestril oli Aavik Helsingi ülikoolis keeleteaduse ja kirjanduse loenguid kuulamas. Ametlikult immatrikuleerus ta sealsesse ajaloo-keeleteaduskonda 1908. a., valides endale stuudiumiks romaani ja slaavi filologia ning soome keele ja kirjanduse.

Materialistliku maailmakäsituse tõukel, mille esialgsed piirjooned lähtusid gümnaasiumipõlves loetud L. Büchner'i teosest „Kraft und Stoff“, seisis Aavik läbikäimises Soome põgenenud revolutsionääridega, võttes Helsingis osa soome sotsialistide poolt korraldatud M. Gorki bankettist. Selle tagajärjel jälgiti teda vene tsaariaegse poliitilise politsei poolt mitme aasta kestel.

Lõpetanud 1910. a. kevadel Helsingi ülikooli cand. phil. astmega, asus Aavik gümnaasiumi prantsuse keele õpetaja kohale Krimmi Jalta linna. Seal seisis ta poliitilise politsei valve all ja kahtlustatuna pahempoolsuses oli sunnitud 1911. a. suvel lahkuma Jaltast.

Kodumaal peatus Aavik lühikest aega Kuressaares ja Tallinnas, kus ta hakkas pidevalt tegelema eesti keele uuendamise ja korraldamise tööga. Ta pidas Tallinnas eesti keele loenguid, selgitas meie keeleuuenduse lähemaid ülesandeid, mis leidsid soodsa kõlapinna kultuuripüüdliku rahva hulgas.

1912. a. sügisel siirdus Aavik Tartu „Postimehe“ toimetusse, kuhu ta jäi paariks aastaks. Ajakirjanduslik tegevus tundus Aavikule ebameeldivana eriti seepärast, et toimetuse juht J. Tõnisson ja toimetusliige K. A. Hindrey suhtusid halvustavalt keeleuuendusse, mis juba sellal oli kujunenud ta elutöök.

See oli 1914. a., kui Aavik avastas meie keelerikastamise parima vahendi — sõnade kunstliku loomise idee. Samal ajal loobus ta jäävalt ajakirjanduslikust tegevusest ja pühendus koolipõllule. Ta töötas keeleõpetajana Tartu Kommertsgümnaasiumis 1914.—1920. a., avaldades neil aastail rea artikleid ja brošüüre keeleuuenduse kohta. Selle kõrval arvustab ta „Kalevipoja“ vigast ning puist väljendusviisi raamatukeses „Eesti rahvusliku suurteose keel“ (1914) ja juhib tähelepanu meie rahvalaulude ilukõlalisele värsile, selle tõendina ja näidisenä andes välja „Valik rahvalaule“ (1919), mis sisaldab eesti kaunimeetrilisemaid rahvalaule.

Aastad 1917—1920 moodustavad kõrgastme Aaviku poolt juhitud ja propageeritud keeleuenduslikus liikumises. Sel ajavahemikul leidsid uuenduslikud keelendid tänu „Siuru“ kirjanikerühmale ja edumeelsele haritlaskonnale laialdast levikut ja kasutust kirjakeeles. Meie keeleuuenduse maestro tundis sellest suurimat sisemist rahulolu.

Kaks aastat (1919—1921) tegeles Aavik Tartu ülikooli stipendiaadina ja eradotsendina teaduslikul alal, uurides ja käsitledes peamiselt süntaktilisi küsimusi. 1921. a. sügisel läks Aavik kodulinna Kuressaarde gümnaasiumi eesti ja ladina keele õpetajaks. Siin valmisid ta ulatuslikumad tööd eesti õigekeelsuse ja keeleuenduse alalt, nagu „Õigekeelsuse ja keeleuenduse põhimõtted“ ja „Keeleuenduse äärmised võimalused“ (mõlemad 1924). Et huvi keeleuenduse vastu elevil hoida, toimetab Aavik 1925. ja 1926. a. ajakirja „Keeleuendus“.

A. 1926 naasis Aavik Tartu, kus ta valiti ülikooli eesti keele teiseks lektoriks ja tütarlastegümnaasiumi eesti ja ladina keele õpetajaks. Üha enam pühendab

Aavik tähelepanu keelekorralduse ja õigekeelsuse põhimõtete selgitamisele. Selle töö viljana ilmub ta monumentaalne keeleõpetus „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika“ (1936), mis selgitab niihästi meie kirjakeele põhiküsimusi kui ka selle vähimaid üksikkeelendeid. Nimetatud eesti keele grammatika on ammendamatuks materjalikoguks ja printsiipiaalsete keeleliste lähtekohtade varasalveks tulevastele eesti kirjakeele õppijaile.

1934. a. asus Aavik Tallinna Haridusministeeriumi keskkoolide peainspektori kohale humanitaarainete alal. Tema virgutusel ja metoodilistel näpunäitel tegi emakeeleõpetus märgatavaid edusamme meie keskkoolis ja gümnaasiumes, mille tagajärjel tõusis silmanähtavalt meie noorema haritlaspõlve eesti keele oskuse tase.

Praegu töötab Aavik keeleõpetajana ja korrektorina Tallinnas. Keeleuendamise ja -rikastamine on jäänud endiselt ta lemmiktegevusalaks. Kuigi ta ise on loonud ligi kakssada uut tüvisõna ja ka teised keelemehed on kunstlikult moodustanud mõnikümmend sõna, leiab Aavik, et meie keel pole veel küllalt varjundirikas. See pärast on meie suurim keelemeister Aavik ikka veel loomas uusi sõnu, seda juhtimas kultuurkeele edenevas suunas ja võitlemas kõigi nende kõrvalmõjude vastu, mis eesti kirjakeele arenemist tõkestavad.

K. Mihkla.

Sõnade rõhutamisest lauses.

Keele alal seisab rõhu mõiste tähtsal kohal. Ta tuleb käsitlusele teatavasti foneetikas ja süntaksis — sõnarõhuna ja lauserõhuna. Nagu sõnarõhu varal väljendatakse hääliku või häälikuterühma tõhusat esiletõstmist sõnas, nii rakendatakse lauserõhku lauses selleks, et seal mingit sõna teiste seast intensiivsemalt kuuldavale tuua. Seesugune üksiksõna tugevam esiletoomine lauses toimub eesti keeles eriti dünaamilise, aga ka muusikalise rõhutamise teel, s. o. prevaleerivalt hinge rõhujõuga või ka kõnemeloodia kõrgusega, osalt mõlemaga üheaegselt.

Kõneldavas lauses on rõhuteadlikul kõnelejal võimalik üht või teist sõna rõhutatavaks teha, hoolimata sellest, kus kohal see sõna lauses asetseb. Kirjapandud lauses on selline rõhuasetamis-võimalus piiratud: meie keele lause-ehituses on välja kujunenud nimelt kin-

del sõnade järjekord, milles väljendatakse iga sõna lauses neutraalselt, ilma ühelegi sõnale mainimisväärset rõhku asetamata. Kui aga lausestaja siiski soovib ses sõnade järjekorras mingit sõna intensiivsema rõhu alla määrata, siis peab ta seesugused keelendid kirjas eriliselt ära märkima (neid näit. sõrendades või silmapaistvama kirjaga tähistades).

Säärase piiratud sõnarõhutamis-võimaluse kõrval on keeltevaheliselt üldlevinuks saanud teissugusedki lauserõhu kättejuhatamise teed.

Sõnade tavaline järjekord eesti lauses on teatavasti: alus, öeldis, määrus, sihtis (määrus vahel ka sihitise järel). Näit.: *Mees kaevab aias maad. Tüdruk tõi allikast vett. Naaber künnab põllu õhtuks ära. Poeg tuli koju.*

Kui soovitakse lauseliikmeid üht või teist rõhutata, võiks teha, siis paigutatakse see liige ta tavaliselt kohalt teisale — lause keskelt selle algusse või lõppu, lõpult algusse, algusest lõppu. Säärased nn. hüperbaasiga laused on näit.: *Aias [mitte põllul] kaevab mees maad. Tüdruk tõi vett allikast [mitte kaevust]. Põllu [mitte söödi] künnab naaber õhtuks ära. Koju tuli poeg [mitte tütar].*

Harilikult toob seesugune ümberpaigutus enesega kaasa, nagu nähtub eespoolseistki näiteist, lause pealiikmete — aluse ja öeldise inversiooni, s. o. kohavahetumise ehk ümberpaigutumise, kuna lühemais laiendatud pealauses võib sageli terve lause liigesõnade kui ka liigerühmade kaupa inverteeruda. Nii omandab lause *Poiss loeb raamatut* täieliku inversiooni tagajärjel kuju *Raamatut loeb poiss*¹.

Veel teissuguseid võimalusi on olemas rõhult neutraalsesse lausesse pearõhku paigutada. Nende võimaluste

¹ Mõeldamises olgu tähendatud, et omakorda järgneb eespoolseist näiteist eesti lause sõnade järjekorra kohta kehtiv juhised: kui pealause pealiikmete ees esineb mingi lauseliige, liigerühm või kõrvallause, siis on selle pealause alus ja öeldis tingimata inverteerunud. Vastasel korral on lause oma sisult moonutatud, mõttelt taibatamatugi, oma ehituselt — kui tarvitada sellekohaseid A. Grenzstein'i sõnu (vt. ta „Kauni keele kaitsmiseks“ lk. 9 ja 10) — kookav ja kompsiv, ühe sõnaga — pentsik. Säherdused inverteerimata pealiikmetega laused on näit. järgmised ajalehtedes avaldatud sõnastised: *Taksiautodest kodanikud eelistavad nägusaid masinaid. Vasaku käe hobune hammustas luuni läbi. Hiljem püüel pärijate poolt müüdi edasi ja sattus Eestisse. Tartu asendi loodus on määratud ise. Sopahäda õnneks paistab jäävat lühikesteks. Relva poisikene oli saanud oma kaasõpilaselt.*

jälgimise suunas lähtugem kasvõi järgnevast lausest: *Kursuslased võivad toimkonna poolt korraldatavast väljasõidust osa võtta.*

Kui sellesse lausesse, milles pole õieti ükski sõna eriti rõhutatud, paigutada näit. sõna *ka*, siis saab võimalikuks mitmeid selle lause üksiksõnu rõhutatavaks muuta: *Ka kursuslased... Kursuslased võivad ka toimkonna... Kursuslased võivad ka väljasõidust...*

Neist näiteist selgub, et juurdelisatud partikkel *ka* teeb temale järgneva sõna rõhutatavaks. Sel abisõnal on antud juhtudel ligikaudu sama tähendus, mis noodikirjas märgil *f* või *ff*, millega tahetakse ära tähendada, et sellest märktähest alates tuleb noote jõuliselt, valjult (*forte*) resp. väga valjult, võimalikult tugevasti (*fortissimo*) esitada.

Ent rahvakeeles on *ka*-partikkel rõhuvahendina tarvitusel mitte ainult rõhutatava sõna ees, vaid ka järele. Viimast viisi ei ole aga sugugi soovitatav kirjakeelde juhtida, sest et stiil siis väga monotoneks ja võimata labaseks muutuks, eriti veel selle tagajärjel, et ikka ja ainult *ka-* (või *kah-*) sõna ise rõhu kandjaks jääks; näit. *tema ka (h)... teadis ka (h)... julge ka (h)* jne., jne. Kui *ka*-partiklit tarvitada aga toonitatava sõna ees, siis jääb ta ise rõhuta, prokliitiliseks, andes ühtlasi hoogu järgneva sõna intensiivseks hääldamiseks, nagu selgus juba eespoolseist näiteist.

Ometi pole alati võimalik rõhksõnana kasutada abisõna *ka*, ja seda mitte ainult stiililise monotoneksuse kartusel. Kui tekiks soov näiteks lauses *Kursuslased võivad toimkonna poolt korraldatavast väljasõidust osa võtta* partikkel *ka* abil rõhutatavaks teha adverbiaalsõna *väljasõidust*, siis puudub selleks võimalus: seda keelavad teostamast täh. adverbiaali ees seisvad, temaga tihedas seoses olevad atribuutühendi sõnad *toimkonna poolt korraldatavast*. Antud juhul aitab eesmärgile teine abisõna, nimelt *-ki* ~ *-gi*, mis paigutatakse teatavasti ühe või teise sõna lõppu, kui seda sõna soovetakse ekspressiivselt hääldada; seejuures jääb abisõna ise nõrgalt hääldatavaks, enkliitiliseks. Niisiis: *väljasõidustki; temalgi; kas ta suudabki* jne.

Muidugi tuleb aga kaaluda, missuguse sõnaga on loogiliselt õige seda enkliitikoni siduda, et lausesse ei tekiks eksimõtet, nagu seda esineb näit. trükilauseis: *Kui ühest küljest hakkab elu logisema, ega teisest küljestki* (pro

teisestki küljest) saa täit õnnistust loota. Ta selgitas, kuidas pidupäeva meeleoluski (pro pidupäevagi meeleolus) ei tule unustada, et... Tasume väikese osagi (pro väikesegi osa) tema juubelil...

Lõpuliitega *-ki ~ -gi* samasugune positsioon ja funktsioon on teiselgi enkliitilisel lõpuliitel *-p* (sm. *-pa ~ -pä*) tähenduses 'tõesti, tõepoolest, just nimelt', aga ka rõhukandjal sõnal *ise*. Näit.: *Temap see oligi. Needap rühmasid töötada. Töölised ise algatasid selle idee.*

Selliste *forte*-sõnadena, milledest esines eespoolseis lauseis partikkel *ka*, saab tarvitada rohkesti muidki abisõnu, nimelt adverbide seast: *ilmsesti, nähtavasti, kuuldavasti, kahtlemata, kahjuks, paraku, õnneks, iseenesest mõista, muidugi, otse, juba, just, isegi, veel, koguni, üsna, nagu, otsekui, ainult jt.*, paigutades neid rõhutada tahtavate sõnade ette.

Seejuures tuleb aga alati täpsalt kaaluda, missugust sõna või — harvemini — tihedalt seostunud või samalaadsete sõnade rühma lauses on tarvis tugevamini toonitada, et siis rõhumärgina kohaldatav sõna saaks eksimatult just energilisemat hääldest nõudva sõna ette. Satub see rõhksõna mitteõigesse kohta, siis on ka mõte saanud teise sisu, mis ei vasta selle lause moodustaja intentsioonile. Näit. on lauseil *Juba N. linnavolikogus muudatus, Kahtlemata tema oli süüdlane, Mett annavad veel suuremal määral vahtrad, vaarikad ja valge ristikhein* teine mõte kui lauseil *N. linnavolikogus juba muudatus, Tema oli kahtlemata süüdlane, Mett annavad suuremal määral veel vahtrad, vaarikad ja valge ristikhein*; vahe nende lausepaaride vahel on nii ilmne, et oleks ülearune neid mõttevahesid siin lähemalt kõne alla võtta. Lauses *Väikese tütarlapsena juba unistas Maria Andergast näitleja elukutsest* on selle ajalehelause koostaja rõhksõna *juba* paigutamise kindlasti eksinud: ei ole kahtlust et ta soovis kuju anda mõttele *Juba väikese tütarlapsena...*, ei tahtnud aga ütelda: *juba unistas...* Paljudest samataolistest rõhksõnade võõrpaigutustest otse kubiseb meie elav ja trükisõna keel. Seda väidet tõendagu mõned alljärgnevad trükis esinenud näited, kus valele kohale paigutatud rõhksõnade järele on lisandatud hüüumärk. 1939. a. kevadel viis *N. N. teatavasti (!) kodumaalt Ameerikasse kaasa mitu lavakunstnikku. Siis tundsin, et tekst oli äkki nagu (!) peast ära pühitud. Kuuldavasti (!) mahapõlenud hoone oli kindlustatud. Esialgu (!) kinni-*

peetu ei tahtnud oma nime avaldada. Loom oli vigastanud end nähtavasti (!). Nende hulgas on mitmeid haritud mehi, kes isegi (!) õppinud ülikoolis. „Vanemuisel“ on tulnud isegi (!) proove pidada algkooli ruumides. Tules muutus ka (!) kõlbmatuks rehepeksumasin. Aga jätkub ehk (!) seekord sellest.

Kuidas nimetada eespool-käsiteldud rõhksõnu süntaktiliselt?

Oma raamatus „Lauseliikmed eesti keeles“ (1924, lk. 92 ja 93) käsitleb L. Kettunen neid adverb-lauseliikmeid osalt „sidepartiklite atribuutidena“ (*ka, juba, ainult, isegi, alles, vist, peaaegu, üksi, nõnda-öelda, pealtnäha*), osalt „lause täiendustena“ (*paraku, kahjuks, õnneks, viimaks, teatavasti, nähtavasti, mäletatavasti, muidugi, ainult, muudkui, ometigi, vaevalt jt.*).

E. Muugi ja M. Tedre „Lühikeses eesti keeleõpetuses“ II (ilmunud korduvates trükkides) väidetakse, „et mingi laiend võib lauses alistuda kogu lausele, s.o. ta ei alistu täielikult ei alusele ega ühelegi muule lauseliikmele, vaid teda võidakse lugeda kuuluvaks kõigi nende juurde võrd-selt. Säärast laiendit nimetatakse lauselaiendiks.“ Sama nime all käsitlevad eespool kõne alla võetud rõhksõnu samade autorite ning K. Mihkla koostatud „Eesti kesk-kooli-grammatika“ IV (1936, 1938 ja 1939) kui ka teiste autorite viimaseaegsed kooligrammatikad.

Kas praegumainitud nimetused on küllalt põhjendata-vad? Et selles küsimuses selgusele jõuda, vaadeldgem pisut lähemalt paari lauset, milles esitatakse lauselaiendi-nimelisi keelendeid.

Äsjamainitud Muuk-Tedre „Lühike eesti keeleõpetus“ II pakub vastava näitena ms. järgmise lause (lk. 53): *Õnneks polnud kõik lootused veel kadunud.* Autorid leia-vad, et siin võivat „sõna *õnneks* kuuluda niihästi alus-rühma (*õ n n e k s k ö i k l o o t u s e d*) kui ka öeldisrühma (*õ n n e k s p o l n u d k a d u n u d v e e l*)“. Alusrühma kuulu-mine on siin aga täiesti meelevaldne. Selle meelevaldsuse jätavadki autorid oma muis sellele alale kuuluvais lau-seis ära, kui nad oma lauselaiendi-näiteid selgitavad (lk. 90). Nii antakse seal näite kohta *Arvatavasti leiame mingi pääsetee* järgmine parafraaseering: „on arvatav (*arvatavasti* kuulub siin predikaadi juurde; J. V. V.), et leiame mingi pääsetee“, mitte aga: *arvatavasti pääsetee leiame* (küll aga võiks ütelda: *arvatava pääsetee*, mille puhul ei saa aga enam juttu olla partikkel-laien-

dist). Paljudes lausetes võib selliseid sõnu, nagu *arvatavasti*, *isegi* jpt., paigutada, nagu selgus juba eespool, kord ühte, kord teise kohta lauses, et seeläbi järgnevat sõna (või ka rühma samalaadseid või tihedalt seostunud sõnu) rõhutata teha. Illustreerigu seda siin veel järgmine näide: *Teie olete reisust väsinud*. Sellesse lausesse võime põimida mingi rõhksõna — näit. *ka resp. -gi ~ -ki* (või *muidugi*, *arvatavasti* jpt.) — ja saame siis rea lauseid, millel kõigil on erinev sisu: *Ka teie olete ...; Teie olete gi ...; Teie olete ka reisust (e. reisust ki) ...; Teie olete reisust ka väsinud*. Niisiis pole õige väita, nagu laiendaks see laiendsõna — antud juhul *ka resp. -gi* — korruga kogu lauset, vaid ta laiendab ikkagi ainult ühte lauses rõhutada tahetavat sõna (või ka rühma samalaadseid või tihedalt seostunud sõnu). Sellest järgneb, et nimetus „lauselaiend“ (samuti L. Kettunen'i „lause täiendus“) ei ole sellele lauseliikmele kohane; ei vasta sisule ka L. Kettunen'i poolt antud nimetus „sidepartiklite atribuut“. Et kõnealused partiklid ikkagi kuuluvad aga laiendite hulka, selles pole kahtlust.

Eespool on sobiv tundunud kõnealuseid sõnu tihtigi rõhksõnadeks pidada, sest et nad lauseis oma positsiooniga ära märgivad rõhutata vaid sõnu. Ja et kõik eespoolsed rõhksõnad kuuluvad adverbide liiki, mis esinevad lauseis teatavasti adverbiaalidena, siis ei oleks nimetus *rõhk adverbiaal* sellele laiendile mitte ebakohane. Rõhkadverbiaali piirkonda tuleks koondada kogu käesolevas sõnavõtus kõne alla toodud reastik adverbe, lauselaiend aga kui sisule mitte vastav nende kohta tarvitatama jätta. Ent nimetus *lauselaiend* võiks senist viisi edasi püsida ainult sidesõnade kohta, mis ühendavad terveid lauseid.

Joh. V. Veski.

L'accentuation des mots dans la phrase.

Après une brève mention de l'hyperbate et de l'inversion l'auteur traite de plus près l'accentuation des mots dans la phrase, en particulier à l'aide des adverbes qui rendent accentué le mot qui suit, quelques-uns le mot qui précède. Il propose d'appeler adverbies d'accentuation ces mots à employer comme signes d'accentuation, estimant que la dénomination membre de phrase, qu'on rencontre jusqu'à présent dans la syntaxe estonienne, ne répond pas au contenu de ces mots.

Ainsuse illatiiv kolmesilbilistel tüvedel.

Johannes Aavik on kord, keeleuuenduse alguspäevil¹, avaldanud soovi, et eesti kirjakeeles eelistataks lühikesi illatiivivorme nagu *kiriku*, *Tartu*. Hiljem ta on aga lõõnud ses seisukohas kahtlema ja koguni asunud vastupidi pooldama pikemaid, -sse lõpulisi kujusid nagu *koldesse*, *kirikusse*² (vt. alamale!), seega küll sattudes vastollu keeleuuenduse lühemuse ja ilu printsiipidega. Praegune n. ö. ametlik, normeeritud keelepruuk on siin omaks võtnud teatud vahepealse, kompromisliku vaatekoha, kindlasti lubades ainult kolme lühivormi *põrgu*, *taeva* ja *tasku*, mõninga kõhklusega aga ka *kambri*, *kiriku*, *korteri*, *pagasi*, *rakke*, *riide*, *teatri*, *vabriku*, *vaksali*, *vankri*, *voodi* jne., muudest sõnadest ometi lühiillatiive lubamatuks tunnistades. Imelikul viisil on sellestki vähesest heast peaaegu hoopis ilma jäetud meie õppiv noorus, meie koolid: seal lubatakse öelda ja kirjutada üksnes „*Käi põrgu!*“, „*Saab ükskord taeva!*“ ja „*Pista raha tasku!*“ — seda piirates mingisugustel „didaktilistel“ põhjustel! Seegi tagasihoidlik mõõndus on pikematest vaidlustest ja eri seisukohtadest vaevaga saadud kokkulepe³. Õpetajad on ikkagi raskustes reegli

¹ Mõned keele reeglid 1912 9.

² Eesti õigekeelsuse õplk 1936 34.

³ Selle seisukoha ja otsuse tekkeloo kohta loeme EKS-i Keeletoimkonna koosoleku (5. X 1937) protokollist (Prot. rmt. 420—22 § 1) järgmist:

Lõputa illatiivi tarvitamise kohta *aasta-*, *madal-*, *murre-*, *hammas-*, *tütar-*tüüpi sõnades on esitanud E. M u u k kirjaliku ettepaneku (vt. kiri 17. sept. 1937), milles ta eristab järgmised sõnarühmad, kus tuleks või võiks lubada paralleelvormidena *sse-lõputa* illatiive.

a) Esimeses järjekorras tuleks lubada lõputa illatiiviga tarvitada kolme järgmist sõna: *põrgu*, *taevas*, *tasku*, kõnekländudes nagu *käi põrgu!* *läks taeva*, *taevaminemispüha*, *pistis käe tasku* jne.

b) Teises järjekorras võiks ehk veel lubada sel kujul tarvitada mõningaid igapäevases keeles sagedamini tarvitatavoid sõnu, nagu *kamber*, *kirik*, *korter*, *pagas*, *rake*, *riie*, *teater*, *vabrik*, *vaksal*, *vanker*, *voodi*, näit. *läks teise kambri*, *sõitis kiriku*, *kolis*, *teise korteri*, *pani pagasi*, *pani hobuse rakke*, *pani end riide*, *läks teatri*, *läks vabriku tööle*, *sõitis vaksali*, *istus vankri*, *heitis voodi* jne.

pühadust riivavate eranditega ja lühikujusid sümpatiseeriv tarvitajaskond on kimbatuses lubatud sõnade meelepidamisega. Kogu see küsimus tuleb küll uuesti arutleda ja ümber otsustada võtta. Selleks lubatagu siin järgnevad read.

Kõigepealt tutvugem olevate realiteetidega ja vaadelgem, kuidas on kolmesilbiliste tüvede ains. illatiivi tarvitus praeguses r a h v a k e e l e s⁴. Näiteid siin esitame järgmiste alatüüpide järjekorras: a) *kiriku(sse)*, *kaasiku(sse)*, *sadama(sse)*, *südame(sse)*, *vaksali(sse)*, *Viljandi(sse)*; b) koondtüved *riide(sse)*, *taeva(sse)*, *kolde(sse)*, *lauka(sse)*, *koh-tu(sse)*; c) *põrgu(sse)*, *tasku(sse)*, *voodi(sse)*, *aasta(sse)*, *veski(sse)*, *Tartu(sse)*, *Pärnu(sse)*; d) *uhmri(sse)*, *kambri(sse)*, *ankru(sse)*, *vankri(sse)*, *korstna(sse)*, *kainla(sse)*, *kuk-la(sse)*, *akna(sse)*, *kukru(sse)*.

Teistes sõnades peab E. Muuk lõputa illatiivi mittesoovitavaks või koguni mittelubatavaks.

Küsimuse harutlemisel tekib Toimkonnas elavaid vaidlusi. Ühelt poolt (A. Saareste, A. Oras) soovitakse lõputa illatiivi lubada võimalikult paljudest sõnadest (näit. *läks vangla*, *pistis pintsli* jne.) põhjendades seda rahva- ja ühiskeelsusega. Teiselt poolt (A. Kask, H. Rajamaa) juhitakse tähelepanu sellele, et paralleelvormide hulga suuremine toob keeleõpetusse rea uusi erandeid juurde ja raskendab seega tunduvalt emakeele õpetamist koolis.

Lõpuks leitakse, et üldsusele määratud sõnastikes võiks olla illatiivi tarvitusviis vabam ja lõputa sisseütlev enam lubatav kui kooligrammatikais ja koolile määratud sõnastikes.

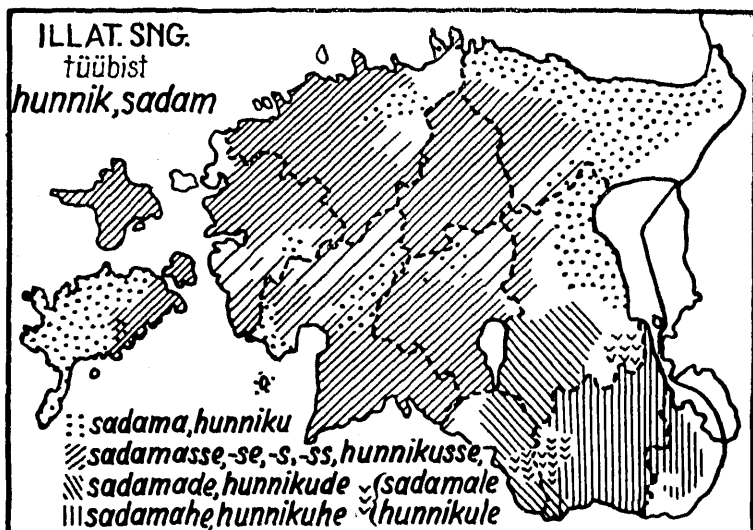
Otsustatakse 1) EÕS-u lisakõites ja VÕS-us lubada tarvitada paralleelvormina lõputa illatiivi sõnadest *põrgu*, *taevas*, *tasku*, *kamber*, *kirik*, *korter*, *pagas*, *rake*, *riie*, *teater*, *vabrik*, *vaksal*, *vanker* ja *voodi*;

2) koolidele määratud õigekeelsus-sõnaraamatus lubada tarvitada lõputa illatiivi didaktilistel põhjustel ainult sõnadest *põrgu*, *taevas* ja *tasku* (6 häält poolt, 1 vastu).

Vt. ka A. K a s k, EK XVI 232.

⁴ Ruumipuudusel esitame siin käsitletavast ainekust (AES-i ja autori isiklikud kogud) ainult valiku. Kuna kogu küsimus pole foneetiline, vaid morfoloogiline ja murdegeograafiline, siis tsiteerime siin lihtsuse ja loetavuse huvides, andmeid mitte foneetilises transkriptsioonis. Pole ju teaduse ülesanne mitte teha lihtsamat keerukamaks, vaid keerukat lihtsamaks, selgemaks.

1. Põhja-Eesti läänemurded — Saaremaa, Muhu, Hanila ja Karuse: Siin valitseb kas täielikult või peaaegu täielikult (Saa kaguosades) lühike illatiiv: *Mus laev sõitab sadama, vissetse unniku, Khk kirjutab raamatu, Jäm lihab Irmuste 'läheb Hirmuste külasse', Krj valu löi südame, sõitis Talina, läks kaasiku, Jaa jähi sadama, Kse lähtvad kiriku, Pha lähvad kaasiku* (kuid Pha ja Muh *paramase, Pha kägarase, Vll raamatuse, Pöi räägib abe-*



nese); Khk *akame riide aeama, kui nad kohtu läind on*, Mus *läks oone 'aita', lähtad lamba 'lähevad lambakarja', mine või varga 'mine või vargile', Muh võssati põesa*; Kse *pani enese riide*; Jäm *tuli kambri*, Krj *korsna*, Vll *sahvre*, Muh *panni vankri, Kse jähid kambre* jne.

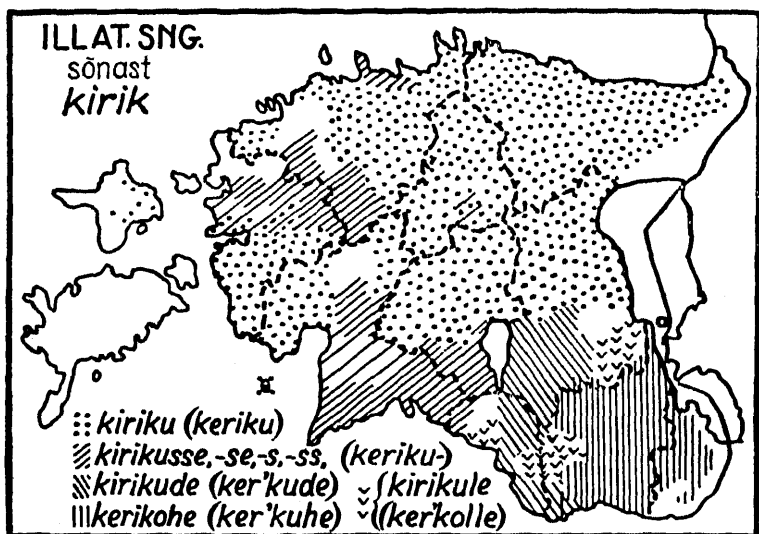
2. Kirde- ja idamurded — nn. soome- ja vadja-pärased (osalt soomelise ja vadjalise substraadiga, osalt sm. ja vdj. mõjudega) murded. Siin — Hlj, VNg, Lüg, Jõh, Iis, Avi, Loh (= TrmLohusuu), Kod ja MMg (varemalt vähemalt ka Kuu ja kogu Trm) — on algupärasem lühike illatiiv veel ainuvalitsev: Hlj *tahi menna sadama, mene kiriku! lähte Rakvere*, VNg *rahvas lähvata keriku, löi*

süädame, mene kimmergu! vii piima keldri, Lüg läks Kahala, lähvad keriku, enne vieti inimesed võlla, pannasse ummussi, Jõh pani kammitsa, sadula, läks vaksali, unniko, Vai pane kärbiku! 'kärbisesse', käbärä 'kägerasse', keriko, süädame, kasiku 'kaasikusse', pärast surma lähmõ taiva, siis minnä kohto, oppetaja lähtõ kantsli, läks kammari, Iis süädame, lepiku, unniku, SimVen. kaasiku, süädame, Laekvere, ka Venevere (kuid abemesse, väravasse), Avi laev jõuvab sadama, Loh täma võltis süädame, läks kliiniku, Trm värati, lepiku, Viljandi, Kod ei jäänud unniko, ahela, süädame, MMg valu lõi süädame, rahvas lähvad keriku; — Hlj riide kohtu, VNg riide, Lüg amba, Jõh erne, põõsa, Vai uone-riide, Iis võttas amba, taeva, katla, viskas akna, SimVenevere riide, kohtu, Avi ennast riide panema, Loh põõsa, naine pani ahju kütte, Trm riide, rooste, pae amba! 'söö ära!' (kuid mõttesse!), Kod taeva, uune 'hooesse', KodKoosa taiva, rooste, põõsa, MMgRuskavere kohto; — Hlj aasta, VNg aasta, astja, Vai aasta, Iis vuadi 'voodisse', põrgu, SimVen. vuadi, Trm põrgu, läks Musve 'Mustveesse', Tartu, aastast aasta, päev lääb õhta, Kod vuudi 'voodisse'; — Hlj vankri, kambri, VNg vankuri, lähkri, Vai kantsli, kammari, Iis keldri, korsna, kopli, SimVen. vankri, Loh korstna, Kod vankri, keldri, MMg vankri, kambri.

3. Järgneb ülalkirjeldatud kahe ala vahel asenev suur segaala, mis hõlmab Hiiumaa, osalt Põhja-Läänemaa, Ida-Harjumaa, nähtavasti kogu Järvamaa, osalt Lääne-Virumaa, Põhja-Pärnumaa põhjapoolsed kihelkonnad (peam. Khn, Tõs, Aud, Mih, Vän, Tor), Põhja-Viljandimaa ja Loode-Tartumaa (maha arvatud osad Kesk-Põhja-Eestist, vt. allapoole!) Sellel murdealal on lühiillatiiv sõnal kirik (*rahvas lähv-lähvad-lähtvad kiriku*)⁵, alatüübis põrgu (*tasku*), peaaegu igalpool ka alatüübis taevas, riie (*pane riide!*, kuid mitmel pool ometi, arusaamatuse vältimiseks, *riidesse panemine!* ja igalpool *jäi mõttesse!*), vähemal määral ka alatüübis vanker, kantsel, kuna pikem sse-line illatiiv siin valitseb

⁵ Vt. EMA II, kaart nr. 29.

täielikult alatüübis *sadam* (*hunnik*), tunduval määral aga ka eelmainitud *vanker*-tüübis (vt. kaarte!). Siin siis kõneldakse: *läks kiriku* (vist ainult Toris *kirikuse*, Tõs-l *kiriku* ~ *kirikuse*, Lõuna-Kul-l *kiriko* ~ *kirikosse*; Hiisus muidugi *kerku*, sest nom. *kerk*); — Hii mene *põrgo!* *panin tasku*, mandril ülalnim. alal igalpool *põrgu*, *tasku*, *sõitis Pärnu*, *Tartu*, *RapKõrgu* (*mis viga kohta pidada kui vana lebaga*) *jõulu* (*saab*): — Hiiu *taeva*, *riide*, *kohtu* (eriti vanadel, selle kõrval ka *-se*, eriti nooremail), *Mar taeva*~



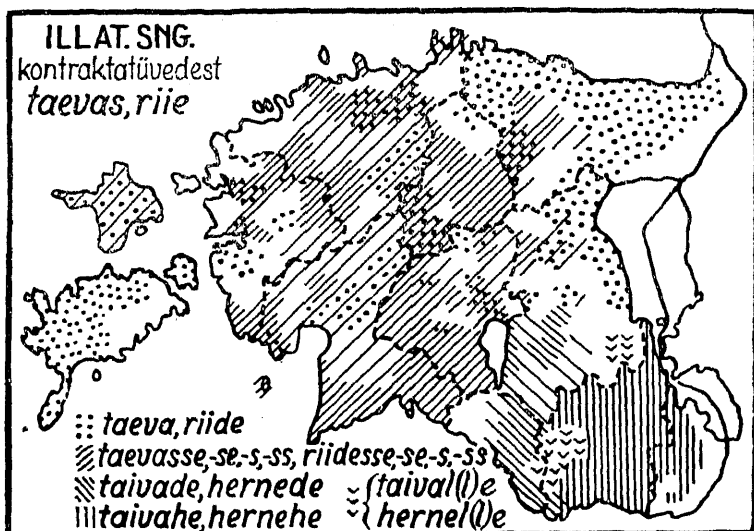
taevasse, LNg *riide* (kuid *taevasse*, *kohtosse*), KulTiin. *riide*, *kohtu*, Jür *rakke*~*-sse*, *rooste*~*-sse*, Kuu *riide*, (*kohtusse*), Kos *riide* (kuid *oonesse*, *kohtusse*), Juu *kohtu*, *riide*~*riidesse*, (*taevasse*), Amb *taeva* (kuid *kohtusse*), Tür *taeva* (kuid *riidesse*, *põesasse*, *roostesse läind*, *kohtusse*), Kad *taeva*, VMr *riide* (kuid *kohtusse*), Tõs *kohtu*, *riide*~*riidesse* (kuid *põõsasse*), PärRid. *kolde*~*koldesse*, Tor *kohtu* (kuid *riidesse*, *taevasse*), Pil põhjaosas *amba*, *kinda*, Plt *kohtu*~*kohtosse*, SJn *taeva* (kuid *riidesse*, *põõsasse*), KJn *taeva* (kuid *rõõvasse*), LaiTähk. *kohtu*, Pal *oone*~*oonesse*, Äks *taeva* (aga *kohtusse*), Ksi *taeva* (aga *riidesse*, *koh-*

tusse); — enam-vähem igalpool sõitis Villandi, saadeti Siberi (kuid kuusikusse, jäi sadamasse, torkas südamesse, unnikusse, tuli väravasse, Kad ummuksesse, SJn leptikusse, südamesse, Ksi ummikusse, Juu Siberisse, Hag magaskisse), siiski Jür Nabala (~-sse, kuid Agerisse, tänavasse), Vig uniku, Tõs ameti, Tõs, Khn sadama, südame, jäi tiisiku (aga Khn tanavasõ), Tor sadama (~-se), Pil nad tuld Pillisvere, Ksi mees oli ära sõit Ameerika, Pal nüüd lähen ma isi kah kabeli (kahemõtteline!) järele; — Hiiu kutre ~ kutrese 'kutri peale' (aga ankröse, ~-sse, vankrise, -sse, aknase), LNg kamre, Mar kambri ~-sse, KulTiin. kople, kambre, Mär kamre, Ris kamre, Kei kambre, Hag kambri, Rap kamre (vankresse, ankrusse, korstnasse), Kos kambri, Jür lähvad kambre, kople (kuid keldresse), TlnViimsi vankri, kambri, HJn keldri (kuid vankrisse), Kuu kambre, Lauritsast seitse Mihkli (kuid korsnasse, KuuTap. kambri), Amb kambri, lähkri (aga koplisse, katlasse), JMd kambri (kuid vankresse, aknasse), Ann keldre (kuid kople), JJn kambre (kuid vankresse), Tür kamre, keldre ~-sse (kuid kosnasse), Koe sahvre, kamre, VMr kambri (kuid vankrisse), VJg keldri, SimAvand. kambri, Mih läks kamru, Tõs keldri (kuid kosnasse, vankresse, trahterise), PärRid. kamri, HääTahk. kamre, Tor kamre (kuid keldrese, korsnase), Vän kamre, Pil vankri, akna, katla, SJn kambre kople, keldre ~-sse (kuid vankresse), KJn kamre, Plt kambre, kainla ~-sse, kople (vankresse), Lai kambri (kuid vankrisse), Trm kambri, Ksi kambre (piim pandi lähkrisse), Äks kambri.

4. Mõningad ebamääraselt piiritlevad murdealad Põhja-Eesti mandri lääne-, edela-, kesk- ja lõunaosades:⁶ ?Rid, ?Mar, LNg, KulPiirs., Nis, ?HMD, Kei, Jõe, Mär, Rap, Ida-Vig, Ann, JMd, JJn, ?Pai, Pee, Var, Aud, Pär (eriti lõunaosa), PJg, Hää, Saa, Kõp, ?SJn ja ?Vil. Siin domineerib ainuliselt või peaaegu ainuliselt pikem (-sse, -se või -s lõpuga) illatiiv: LNg, KulPiirs. kirikusse, Mär kaasikusse, kirikusse, VigVel. unikusse, Ris väravas, padrikus,

⁶ Vrd. EMA II, kaart nr. 29

Nis unikusse, kirikusse, Jõe kirikusse, Kuu kirikusse, ünikusse, Jaanist seitse Lauritsasse (neemedel siiski kuusiku, kabeli), Juu sadamasse, kirikusse, Ann unikusse, Tür, Pee südamesse, Var kirikuse, kaasikuse, Aud sadamase, lõng tõmmab naurise 'sassi', Mih pand Kiburasse aeama, tulnd sinna värabasse, PJg kirikuse, Tor kaašikuse, kirikuse, sadamase (~ sadama), PärSurju sügavase, Hää kultas 'kalitsasse', kaasikus, SaaJäärja kašsiguse 'kaasikusse', kiriguse (aga pane kultitse), Sjn lepikusse, südamesse, Vil kirikusse, -se;



— JMd uastasse, õhtasse (kuid põrgu, nõnda need sõnad ka laiemalt), Mih Koongasse, Saa põrgusse; — LNg läks vargasse, taevasse, kohtosse (siiski riide), Mar kohtosse, KulPiirs. riidesse, taevasse, kohtusse, Nis taevasse, Mär riidesse, iäi mõttesse, Rap kohtusse, riidesse, Kei põesasse, riidesse, JMd, JNn, Tür, Pee, Koe riidesse, kohtusse, Var taevase, Mih lõukasse, joosnd rukkisse, ärjad pannasse ikkesse, Tõs enne riidese panemist (NB1, kuid pani riide), Khn ambasõ, riidese, PJg kohtuse, Tor taevase, riidese (kuid kohtu), Hää panni riides, tõusis taevas, kaibas kohtus, kukkus laukas, Saa taevase, riidese, Kõp rõõvasse, koh-

tusse, kirvesse, Vil kohtusse; — Mar vankresse, Nis keldresse, Mär koplesse, korsnasse (kuid kambre), Rap vankresse, ankrusse, korstnasse (kuid kamre), Ann koplesse, Pee kamresse, JIn vankresse, Aud keldrise, PJg vankrise, PärNurme vaanase 'vaagnasse', PärSurju kaindluse, Tor keldrese, korsnase (aga kamre), Hää läks keldres, kambres, panni vankres, lae jäi ankrus, Saa kamrese-kamre, SJn keldresse (~keldre), pöidlasse, vankresse (kuid kamre). Kõp korsnas(se), Kõp keldresse~-s, kuurmasse, vankres.

Lõuna-Eestis on olukord märksa lihtsam. Nn. mulgi murrakuis esineb samas murdes põhjaeestiliselt kas -s, -ss või -se: Hls ja kohati Loode-Pst *lepikus, kohtus, keldres, kambres*, Krk ja Edela-Hel *raamatuss, kirikuss, kaasikuss, kohtuss, rõõviss, keldress*, Pst, Trv, Loode-Hel *sõamese, kirikuse, kuudikuse, Viiländise, Tartuse, kirvese, kohtuse, keldrese*. Keskmurrakuis on järjekindlalt -de: Ran, Puh, TMr, Nõo, Kam, Võn (loodes), Rõn, Ote, Hel, (idas), San, Luk, Urv (läänes), Krl, Har (läänes) ja Koi *unikude, kerikude, pudelide, Kuigatside, põrgude, veskide, Pihkvade, kohtude, taivade, rõivide, vankride, kambrede*, Ida murdeis (Võn edelas, Kan, Plv, Röp, osalt Urv, Har idas, Rõn, Vas, Setu ja Kra) on järjekindlalt -he: *virgessehe 'vaku', lepi tühe, kerikuhe (kerikohe), kägerähe, anomahe, põrguhe, Tartuhe, taivahe, huunehe, rõivihe, kuhvrihe 'kohvriss', kambrõhe, keldrehe*. Mõningail aladel puudub neil sõnatüpidel ill. üldse, selle funktsiooni on seal üle võtnud allatiiv: *Ida-Võn länikulõ, kerikulõ, läfs kohtule, UrvVaabina ja UrvLiin. halu lei süämöllõ, mine põrgullõ! Tartullõ, kaiba kohtullõ, läfs kambröllõ, HelHummuli kirikule, rõõvile, Lut kerikulõ, kohtulõ*.

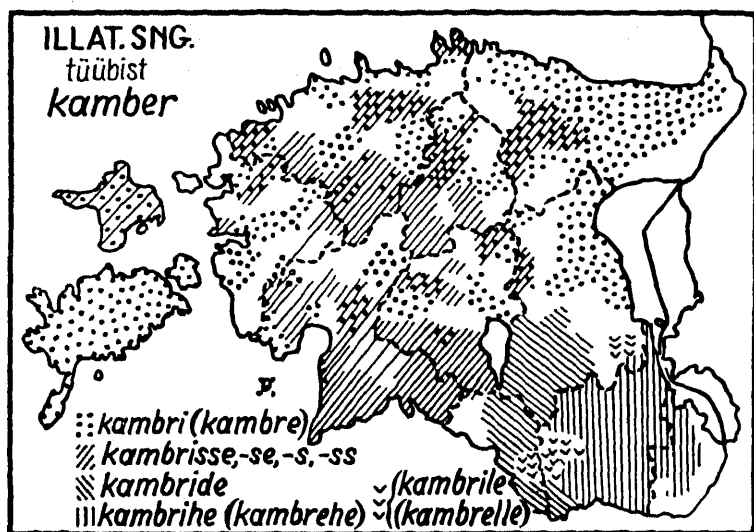
Kokkuvõttes on siis esitatud ainestiku põhjal pilt kolmesilbiliste tüvede illatiivist rahvakeeles järgmine:

1. Lõunaeesti kagus, kus intervokaalne *h* on kaasrõhulise silbi järel häälikuseaduslikult püsinud, valitseb kõige vanem kuju -he (*põrgohe, kerikohe*).

2. Põhjaeesti äärmises läänes, kirdes ja idas on ootuspärase *h* kao tagajärjel lõputa illatiiv (*riide, keriku, sadama*).

3. Mitmetes põhjaeesti mandri lääne-, kesk- ja edelamurretes ja lõunaeesti läänemurretes esineb uuem, analoogiline lõpp *-sse, -se, -s* või *-ss* (*riidesse, kirikusse, Tartuse, taevas, kohtuss*).

4. Põhjaeesti keskmurretes on väga laialdaselt segaesindus, nimelt esineb kõrvuti vanemat lõputa illatiivi (*riide, kiriku, kambri, põrgu*) ja uuemat *-sse* lõpuga illatiivi (*kaasikusse, põesasse, keldresse*), olenevalt küll sõnatüüpide struktuurist, küll kõnelejate vanuspõlvest.



5. Lõunaeesti keskmurdeis esineb *-de* lõpuga illatiiv (*sõamede, taivade, koplide*).

Nüüd vaadeldagem, kuidas need rahvakeele eri esindused on kajastunud meie senises kirjakeeles.

Müller tarvitab harilikult *-se, -sse* lõpuga illatiive: *ülles mennut Taywase* (1, 19), *ülles awata Taiwase* (23, 34), *tæma Taywase vlleszmenemene* (56, 12), *Taiwase meñemefze* (37, 2), *omat vlleszwoetuth Taywasze* (79, 31), *tæma Taywase vlleszmenemeszest* (91, 33), *ulles menna Taywase* (235, 16) jne., õige harva aga ka *ninck Taywa menmeszest* (2, 10), *kufz meye Jumala Palleft ninck Palgke*

næme (36,15), *on ... minu Palgke wallatanut* (43,20), *kuy tæma sɛsama Saddama tulleb* (210,24). Stahlil seevastu näikse valitsevat lühikesed vormid: *sahtab pörgko* (LSp. 161), *fai temma üllefztöftetut Taiwa* (LSp. 515), *Taiwa lehnut* (LSp. 516), *ninck Taiwa üllefzafnnt* (LSp. 518) jne., muidugi ka *tullit ... Jerusalemma* (LSp. 135), mis ongi kooskõlas tema keele kirdemurdelise värvinguga. Vist küll Stahli eeskujul kirjutavad ka Hamerinus *kui temma taiwa lehnut* (ÖES Toim. XX 40,18), Liphardus *Erra minna mitte kohto* (ib. 37,19) ja Giläus *Taiwa astsit ülles* (VEKVM, 146,8). Sama esindus näikse olevat Gösekel: *astu wankri* (Man. 57), *pohhu hinge kaas taiwa* (Man. 277). Hornung tarvitab *Süddamesse* (MKKnKR 38,14), kuid ka *Kui need Englid said Taewa lähnud* (ib. 10,12).

XVIII s-l Stokholmi Käsikirjas leiame *Kohhe Taewafe* (Heebr. 9,24), Uues Testamendis a. 1715 *kohtufe* (Matt. 5,40). Piibli esimeses trükis näib valitsevat kaksikesindus: *laskis emma-eesli faddulasfe panna* (2. Kun. 4,24), *kukrusse* (Hag. 1,6), kuid *woeti ülles taewa* (Mark. 16,19), *kust Sodoma ja Komorra ja Adma ja Seboimi minnakse* (1. Moos. 10,19), *läks... Samaria* (2. Aja 18,2). Järjekindlam vist on Helle: *Kes teab, et meie sel korral ei juhtund kirriko* (KA 384), *et ta... on taewa läinud* (385 ib.). Kahepaiksust on Hupelil: *se moedus mo süddamesfe* (ESprl., 1. tr. 274), *kirriko* (ESprl., 2. tr. 86), *süddamesfe* (ib. 231). Arvelius kirjutab *panne fiis keldri* (RJHJAR, 103), *Holtz kambri* (Lug. 11 jne.), *keldri* (ib. 151), *langes... kaenla* (ib. 49), *taewa* (ib. 42 ja 192), kuid ka *taewasse* (ib., 191), R. J. Winckler *taewa* (Jum. L. 6 ja 14), *kirriko* (EMSL 9), selle kõrval ka *taewasse* (JL 6), *Rosenplänter kamre* (Beitr. XI 25 ja 41), *templi* (ib. 131), *aga ka templisse* (ib., 132). Masingul vastavalt tema keele kirdelisele ilmele leiame tema varasemais teostes muidugi *laps läks kambri* (ABD ehk Lug.-Ram. L., a. 1795, lk. 32), *linnoka pettis neid küllakopli* (ib. 32), *siddus ta jallad kammitsa* (ib. 27), kuid hiljem ka *ramatusse* (PV, IV), *süddamesse* (PV 33), *laskis kirrikusfe orrelid teha* (MNL 1821, 309), *aga ka ootuspäraselt läks kõhe kirriko* (MNL

825, 271), *wiis laudu Håpfalo* (ib. 170), *tullen... kirriku* (MNL 1822, 294). Seevastu Manntheuffel tarvitab *põrgo* (WNEP 2), *kambri* (ib. 11).

Ahrens annab paralleelselt *kirikusse - kiriku, taevasse - taeva, kambrisse - kambri, keldrisse - keldri, koplisse - kopli*, kuid ainult *sadamasse, ahelasse, tanuvasse, kabelisse, pudelisse, hunikusse, pöösasse, kohtusse, korstnasse, vangkresse* [!] *toobisse, voodisse* jne. ja teisalt üksnes *põrgu* (Gr. d. Ehstn. Spr. II tr., § 106). Kreuzwaldil loeme ühelt-poolt küll *kirrikusse* (Ma-ilm ja m. V 138), *tulli... mõttesse* (ib. 138), *unnikusse* (ib. 138), aga ka *astus teise kambri* (ib. 138), *Tartu... sadeti* (ib. 144). Jannsenil on vormidega *kuklasse* (Seitsm. S. 99), *südamesse* (ib. 111), rinnu *jäid... korteri* (ib. 104), *puggesid... kambri* (ib. 107). XIX s. lõpu poole näikse pikemad vormid sagenevat, nii C. R. Jakobsonil *keldrisse* (Karjad ja nende saigid, a. 1876, lk. 29), Suburgil *südamesse* (Liina 44), *amettisse* (ib. 83), aga muidugi *Tartu* (ib. 43), Hurdal *ammetisse* (Pildid is. sünd. a. 1879, lk. 26), Ugauniasse (ib. 28), V. Reimanil *kirikusse* (Eesti Piibli ümberpan. lugu, II tr., a. 1890, lk. 21), Vildel *kambrisse* (Kännud ja käbid 39, 136), *kontorisse* (Kurjal teel 5).

Samuti on XX s. algul: Jõgever esitab oma Eesti keele õpetuses (1904) üksnes *riidesse, loodesse, koldesse, palgesse, urkasse, võllasse, pöösasse, taevasse, sadamasse, kuusikusse* (lk-d 77—80 ja 94), Vildel on *kambrisse* (Koidu ajal 113), *läks ta kihelkonna-kohtusse* (Kui Anija mehed 58). Tuglasele mille *südamesse... puutus* (Noor-Eesti I 21), *voodisse* (Noor-Eesti III 195). Keeleuendus alguses võtab aga seisukoha lühikeste vormide kasuks, soovitades *läks kiriku, Tartu, Peterburi* (Mõned keele reeglid 9). Peagi hakkab aga Aaviku poolehoid neile keelendeile jahtuma, sest „Eesti õigekeelsuse õpikus“ (1936) ta lausub: „...selliatiiv on reeglipäraseks, normaalseks vormiks (*holdesse, hambasse, südamesse, lõunasse, voodisse, kirikusse, Itaaliasse* jne.), kuna lõputa vormid on üldiselt ebasoovitavad (näit.: reisis *lõuna*, teekond *Itaalia*); viimaseid võib seda liiki sõnul tarvitada ainult mõningais üksikjuhtumeis, eriti

Iuuletuskeeles (kukkus *kolde*, pistis *hamba*, läks *voodi*, sõitis *kiriku*, reisis *Itaalia*) ja ka mõnedes linnanimesed (sõitis *Tartu* jne.) (lk. 34, § 88; vt. selle kohta allakirjutatud „Eesti õigekeelsuse päevaküsimustest“ 21). Õigekeelsuse-sõnaraamatu I tr. (1918) teatavasti illatiivi tuldse ei esita (annab ainult lühida üldjuhise lk. VII), II tr. aga normib kõhkluseta *kambrisse*, *keldrisse*, *kirikusse*, *koh-tusse*, *põrgusse*, *põdsasse*, *sadamasse*, *südamesse*, *voodisse* jne. Sama seisukohta jagavad ka mitmed grammatikud, näit. Põld⁷, Jõgever (Eesti keele gr., II 17). Leetberg (Eesti k. gr., §§ 72, 73), Muuk (Eesti keeleõpetus I § 71), Puusepp (E. k. gr. 76) jt. Kõigist neist unisono kõlavaist nõuannetest ja manitsustest näikse aga meie kirjanikud oma parandamata meele, maitse ja keeletundega vähe hoolivat! Nii kirjutab Tuglas a. 1928—1930 „Teekond Põhja-Afrika“, Semper a. 1918 „Siis sündis riide panek nagu ikka“ (Hiina kett 16), Vallak a. 1925 „Kutsutakse eeskambri“ (Must rist 29; ka III jm.), „Ajaks käe põuetasku“ (ib. 110), Gailit a. 1928 „... pistis... põuetasku“, „minge *Sirvaste*“ (Nipernaadi 177, 376), Tammsaare a. 1926 „ei saadud kõiki *kambri* kokku“ (Tõde ja õigus I 299) „viskas ta ... eeskambri“ (ib. 167), (aga siiski: „Otsi hobusele heinu *vankrisse* ette“ 223, „see hakkas Andresele südamesse kinni“, ib. 132) jne. Muidugi teoreetiseeriv, grammatilise süsteemi põhimõtet taotlev keelenormimine pooldab ainuliselt pikki illatiive, nagu ilmneb näit. 1940. a. ilmunud Suure Piibli keelest: „...kust *Soodomasse* ja *Komorrasse* ja *Admasses* ... minnakse“ (1. Moos. 10, 19), „*Palgest palgesse*“ (5. Moos. 5, 4), *Samariasse* (2. Aja, 18, 2), *kukrusse* (Hag. 1, 6), „... võeti üles *taevasse*“ (Mark., 16, 19), „...vaid *taevasse* enesesse...“ (Heebr.,

⁷ „Ebasoovitav on ütelda: *ma lähen kiriku, pilved tõusevad taeva, panen hobuse rakke*. Siin on õigem öelda: *kirikusse, taevasse, rakkesse*. Vormid *kiriku, taeva, rakke* on nõrga käänatuse sisseütleva mõjul (analoogia põhjal) tekkinud [ena pahet! — A. S-ile] ja kirjakeeles, kus nõrga ja kõva käänatuse vormide vahel vahet peab tegema [ena argumenti!], ei ole nad mitte soovitatavad, kuigi tarvitatavad“ (Eesti keeleõpetus, I j., II tr., lk. 52).

9, 24) jne. või teistest, korrektorite valju käe alt läbi käinud teostest, näit.: põgeneb *Ameerikasse* (A. Kallas, Kiirtepild, a. 1929, 150), soolaukasse (A. Kallas, Hundimõrsja, a. 1938, 85), Jaan istus ... *vankrisse* (J. Parijõgi, Jaksuküla poisid, a. 1930, 32), ...läks tagakambrisse (A. Mälk, Õits. meri, a. 1935, 158, 188) ... läheb ... *woodisse* (ib., 188), ... nagu ka hallid karvad *habemesse* tulevad, ... kõndis *kirikusse*, ... minna *kohvikusse* (Hindrey, Sündm. suvi, a. 1937, 56—7), *toobrisse* (M. Raud, Kirves ja kuu, a. 1935, 60), *kambrisse* (ib., 92), ... kihutanud ... *lahingusse* tagasi (A. Kivikas, Nimed marm., a. 1936, 448), ... tõuseb heledasse *taevasse* (J. Semper, Kivi kivi p., a. 1939, 100), alla *valgmasse* kogunenud (ib. 300), *teatrisse* ilmunud (J. Semper, Armukadedus, a. 1934, 230), Järgmisel pühapäeval ta läks *kirikusse* (A. Jakobson, Miika Valtsbergi roim, a. 1931, 204).

Ülalesitatud keeleainestikust selgub meile kujukalt võitlus nii rahvakeeles kui ka kirjakeeles üheltpoolt vanema häälikuseadusliku⁸, kuid vähem ilmeka, vähem väljendusvõimelise — kuid ladusama — vormi (*riide, sadama, kambri*) ja teiselt poolt uuema, analoogilise, kuid ilmekama, eraldamisvõimelisema vormi (*riidesse, sadamasse, kambrisse*) vahel. Mõlema tüübi asetus praegu põhjaeestis (ja *-he* asetus lõunaeestis) kinnitab veel kord Itaalia areaalingvisti Matteo Bartoli poolt avastatud ja juba a-st 1925 mitut puhku trükis⁹ ja suusõnal kongressidel¹⁰ esiletõstetud seadust eri keeltes, et üldiselt vanemad jooned esinevad keelealade äärismaadel (*aree laterali*), uudisjooned aga keskaladel (*aree centrali*). Lühikesed illatiivid sõnaühendites nagu *riidepanemine, lähen kohtu*

⁸ Kontraktatiivedel (alselt **taivahasen, *lainehesen*) on muidugi *-se, -sse*-lõpuline illatiiv häälikuseaduslik ja lõputu ill. analoogiline.

⁹ Näit. *Introduzione alla neolinguistica*. (Principi, scopi, metodi.) Genève-Firenze 1925, Archivio glottologico italiano (Torino) XXI 19—32; *Der italienische Sprachatlas und die Arealnormen* (Zschr. f. Volkskunde XLVIII, a. 1939, v. I); *Linguistica spaziale* (Le razze e i popoli della Terra, Torino, 1939) jne.

¹⁰ Vt. näit. *Atti del III Congresso internazionale dei linguisti* (1935), lk. 420.

järele, südame võtmine, viskasin voodi jne.¹¹ on oma tülika kahemõttelisusega valmistanud soodsat pinda analoogilise *-sse*-illatiivi kujunemisele ja selle levimisele.

Selle päris elulise ja ilmselt otstarbeka uudiskeelendi vastu praeguses kõne- ja kirjakeeles võideld^a oleks muidugi hoopis mõttetu ning viljatu. On kõigiti loomulik ja mõistlik, et *-sse* oleks kõigi sõnatüüpide n. ö. universaallõpp, mille abil võib alati, arusaamatust kartmata, kõigist sõnadest ja vististi ka kõigil juhtudel, kui pole tegu mitte adverbialse tarvitusega (*maha, kätte* võetud jne.) või kindlaks kujunenud, n. ö. kivilinenud pruugiga (vrd. kukkus *auku*, kuid: mis puutub *augusse*; läks *tuppa*, aga: mis *toasse* puutub; pani lõimed *sukka*, kuid: puuris *soasse* augu). Ühis- ja kirjakeele vaba, spontaanne, mitte juhitud traditsioon võimaldab paljudel sõnadel tarvitada ainult seda, pikka illatiivi: Jäi *mõttesse*, Ära mine uute kingadega *kastesse!* Kukkus *mülkasse*, Tulid *väravasse*, Pomiseb *habemesse*, Lehm pandi *küttesse*, Vett nõrgub *saapasse*, Aastast *aastasse*, Päev läheb *õhtusse*, *Arvesse* võtma jne.

Esitatud seisukohast ei saaks aga järeldada kaugeltki mitte seda, et eesti praeguses ühiskeeles ja kirjakeeles peaks lühikesi illatiive, isegi kolmesilbilistest tüvedest, mingil moel piiratama või koguni keelutama! Kuna need on täiesti rahvakeelsed, s. o. esinevad põhjaeesti keeleala valdavas osas kas ainuliselt või vähemalt — keskmurretes — päris harilikult *-sse*-liste kõrval ja kuna nad ka tarvituses on lühemad ja märksa mõnusamad ning tavaliselt lauseis ka küllalt selged ja ilmekad, siis — olgu nende saatus meie murrete spontaanses arengus missugune tahes — peab neid ka üldkeeles kõigile lubatama. Lühikese ja pika ains. illatiivi rööbastikku tarvituse on või peaks olema analoogiline *i-* ja *de-*mitmuse, lühida ja pika pl. partitiivi *auke* ja *aukusid*, kaudse kõneviisi oleviku *olevat*, kirjutavat ja *olla*, kirjutada tüüpide, ill. *küllasse*

¹¹ Neidki rahvakeeles haruldasi juhtumeid selgitab peaaegu alati kontekst. Kirja- ja ühiskeel võib pakkuda muidugi enam juhust lühida illatiivi võõriti mõistmisele (näit. arvevõtmine).

ja *külla, vette* ja *veesse* jt. seesugustele paralleelsustele, kus tarvitajal on vabadus võistlevaist keelendeist valida seda, mis talle antud korral on ladusam või selgem. Ja sellele vaatekohale me ei asuks mitte teoreetilistel kaalutlustel, vaid sinna meid otse juhivad meie rahvakeele enamik, meie nooruse keel (mõelgem siin koolides emakeele õpetajate rasket ja lõpmatut võitlemist „keelevigadega“!) ja meie kirjanikkude loomupärane, spontaanne keelepruuk.

Nõnda siis tarvitagem edaspidi enam-vähem vabal valikul mõlemat illatiivi, nii lühikest kui pikka, arvestades igakord rahvakeele¹² vaba uusust ja ühe või teise vormivariandi otstarbekohasust antud sõnaühendis või lauses. Kõige vähemal määral, kõige ettevaatlikumalt tarvitagem lühikest illatiivi praegustest 3-silbilistest tüvedest (alatiüp *sadam, tänav*), siin kõige lähedamalt saab neid kujundada *ik*-tüvedest (*kirik, lepik*). Tunduvaid piire seab meile keelepruuk ka koondelistes tüvedes (*taevas, laugas, riie ike*) ja ülipikavähtelistes astmehalduseta tüvedes (*põrgu, aasta*). Kõige suuremaid avarusi pakuvad meile lühi-illatiivi moodustamisel nqminatiivis *l-, r-, n*-lõpulised sisekaolised tüved (*kamber, ankur, kukal, aken*). Näited: Panin ennast *riide* ja läksin *kiriku* (vrd. Panin e. *riidesse* ja l. *kirikusse*!). Laev sõitis *sadama* ja jäi sinna *ankru*. Kaebasin ta *kohtu* ja seal ta mõisteti *vangla*. Kass läks *kolde* ja puges sealt *korstna*. Kogus kivid ühte *hunniku* ja viskas siis *põõsa*. Ta saadeti *Siberi*, seal aga poodi *võlla*. Sõitsin esmalt *Tartu* ja *Petseri*, siis ka *Viljandi, Pärnu, Lihula, Haapsalu, ja Rakvere*. Kallas piima *lähkri* ja viis

¹² Autor on siin sunnitud veel kord toonitama — kuna pole väibunud väited, nagu tähendaks rahvakeelele, murretele baseerumine ka säärase murdekujude toomist kirjakeelde nagu *menen, lähnud, kõba kibi* jne. (vrd. üht sõnavõttu AES-i koosotekul 15.XII 40) — et siin kaitstakse rahvakeelsusega, rahvakeele enamuspruugiga kirjakeele muistset, traditsioonilist uusust, keelekujusid, mis ühiskeele loomulikus pruugis on praegu harilikud ja mis kirjakeeles visa võitlust võitlevad meie grammatika liigse lihtsustamise ja süstematiseerimisega. Ümberpöörduvalt kitsama murde alusel on nimelt need, kes kirjakeeles soovivad või soovitaksid tarvitusele võtta kas ainult pikka (-sse) või ainult lühikest ains. illatiivi (vt. kaarte lk. 214, 216, 218, 220)!

selle *keldri*. Viis hobuse *kopli*, ise aga läks *lepiku* ja *kaasiku*. Kui astusin *kambri*, torkas mul valu *südame(sse)*. Läks *kohviku* ja pistis seal paar kooki *pintsli*. Õpetaja astus *kantsli* ja pomises seal endale midagi *habeme(sse)*. Viskas *rooste(sse)* läinud rauatükiga *akna(sse)*. Õde heitis *voodi*, vend aga rehealla *vankri*. Ära puhu mulle *hamba*, vaid käi oma jutuga *põrgu!* Ajas veised *tänava(sse)* ja astus ise *veski(sse)*. Jõudsin parajasti *väravasse*, kui nägin — suits tõusis *taeva*. *Taevaminemise* pühal sõitsin Itaalia. Valasin kalja tagasi *astja*. Nii läheb elu aastast *aasta(sse)*. Jäi sügavasti *mõttesse*, seda ta polnud võtnud *arvesse*. Päike on jõudnud juba *madalasse*. Kisub end *kõverasse*. Hobune pandi *rakke* ja sõideti *vaksali*. Väed saadeti *lahingu(sse)*. Pane raha *tasku!* Langes talle *kaenla*. Vili pandi *kärbisesse*.

Kui neis näiteis lühikesed vormid asendada pikkadega ja mõlemaid võrrelda, selgub ilmekalt lühi-illatiivide ladusus, sulavus, nende lühidus ja kõlaline ilu, nende küllaldane praktilisus ja väljenduslik otstarbekus¹³ (alles suurema väevaga saab nende abil kujundada mõnd vähest kahemõttelist lauset!), seega nende vastuvaidlematu paremus ja kasulikkus. Miks siis olla nende vastu? Õeldakse, nad olevat kahjulikud olevaile keelereeglitele, nad rikkuvat käändkondade jaotust, neist olevat häda grammatikale. Häda siis reeglitele ja grammatikale! Kui need vormid on head eesti keelele, siis lubatagu neid ja muudetagu reegleid ja grammatikat, sest teooria on nimelt see, mis peab painduma keelekorra eluliste nõuete järgi!

Andrus Saareste.

L'illatif singulier dans les radicaux trisyllabiques.

Pour les radicaux trisyllabiques la langue littéraire et les parlars estoniens présentent deux espèces de formes à l'illatif singulier: I) le type ancien, court, sans désinence, conforme aux lois phonétiques "läks *kiriku* (il alla à l'église), *sadama* (au port), *taeva* (au ciel), *pani riide* (il s'habilla), mine *põrgu* (va au

¹³ Kõnesolev keeleküsimus valgustab jällegi kujukalt vahet nn. psühholoogilise otstarbekohasuse ja teoreetilise, loogilise otstarbekohasuse (t. s. grammatilise) põhimõtte vahel õigekeelsuses.

diable), sõidab Tartu (il part pour Tartu), läks kambrisse (il alla dans le chambre)" et II) le type nouveau analogique (du modèle **taivahasen* > *taevase* > *taevasse* long, avec la désinence *sse*, *se*, *s*, ss: *kirikusse*, *sadamasse*, *taevasse*, *riidesse*, *põrgusse*, *Tartusse*, *kambrisse*. L'auteur explique l'extension de ces types dans les parlers et leur concurrence dans la langue littéraire et, prenant en considération la plus grande facilité des formes courtes et leur pouvoir d'expression suffisant (contre les linguistes qui pour des raisons grammaticales, au nom de la facilité de règles, ne permettraient que l'emploi des formes longues), il se range, au nom de la langue populaire, au point de vue selon lequel on permettrait dans l'estonien littéraire et commun d'employer côte à côte les formes longues et courtes de l'illatif singulier, avec une préférence toutefois pour les dernières. La grammaire doit se plier ici aux intérêts de la langue pratique, mais non pas inversement.

Maksva keelenormi kriitika ja muutmissetepanekud.

E. Muugi „Väikese õigekeelsus-sõnaramatu“ VII trüki ilmumise puhul.

1933. aastal ilmus E. Muugi VÕS-u esimene trükk ja 1940. a. suvel ilmus sama teose VII trükk, seega on keskmiselt iga aasta kohta tulnud välja anda uus trükk. See asjaolu näitab, et selle raamatu järele on olnud suur nõudmine. On ju meil niisugune olukord, et ükski eestlane ei ole võimeline eesti keelt kirjutama ilma sõnaramatu abita. See olukord tuleneb kõnekeele ja normkeele erinevustest ja normi aeg-ajalistest muutmistest. Igaüks, kes ei ole normikoodeksit kaanest kaaneni läbi töötanud, võib alati sattuda üllatustele, leides korraka, et tema poolt kogu aeg õigeks peetud keelevorm on ametlikus keeles viga. Tihtilugu võib kuulda ütlevat üht või teist keeleteadlast, kes enda ja teiste arvates eesti keelt tunneb: „Esimest korda ma kuulen, et õige on niimoodi.“ Või jälle: „Kas siis tõesti ainult niimoodi peab olema?“ Kui paljud keelemeestest teavad näiteks, et kõige korrektsemas eesti kirjakeeles on sõnast *tädi* sisseütlev ka *tätti* ja mitmuse osastav *täde* (vt. VÕS-u VII trükk!)?

VÕS-u autoriks on peale E. Muugi Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkond. Viimane oli mõeldud omal ajal õieti eesti keelenormi ainukeseks autoriks, kuid muga-vustest ja muil põhjustel on KT tõmbunud tagasi iga keelendi normimisest ja jätnud selle sõnaramatu toimetaja hooldeks. Muidugi ei ole VÕS-s esinevate keelendite autoriks olulisemas osas ka mitte E. Muuk, vaid ÕS-u tege-

lik autor J. V. Veski. Igatahes valdavama osa VÕS-u normide kohta pole KT liikmed kunagi seisukohta võtnud. Kuid rea tähtsamate keelendite kohta on KT oma otsuse annud. Eriti on viimastel aastatel KT poolt uuesti kaalutud J. Aaviku, K. Leetbergi ja R. Nurkse eri arvamusi keelenormide suhtes. 1939. aastal oli näiteks KT-s arutusel tervelt 72 normimuutmise küsimust, millest suur osa vastu võeti¹. Viimaste aastate normimuutmiste tagajärjel on suuri erinevusi VÕS-u I ja VII trüki vahel. Terve hulk vorme, mida aastate jooksul ei tunnustanud meie ametlik keelenorm ja mille vastu valjult võideldi, on nüüd sanktsioneeritud õigeks, näiteks ill. *kiriku; terviseid, väikse, jooksnud, Julietakse, üleriiklik, liig hea, lasin jpt.* Nende vormidega on normitud keel lähenenud kõnekeelele. Sellega ühtlasi on aga normikoodeksisse juurde tulnud terve rida paralleelvorme. Mõnede arvates on paralleelkeelendid õigekeelsussõnaraamatus täiesti negatiivne nähtus, allakirjutanu arvates on rohkete paralleelvormide lubamine praegu ainuke õige moodus meie kirjakeele korralduses². Muudatused, mis esinevad kõnesolevas VÕS-u trükis ja mis EKS-i Keeletoimkond on viimastel aastatel arutanud ja vastu võtnud, moodustavad ainult väikese osa sellest revisjonist, mida vajab meie ametlik normkeel selleks, et teda kooskõlastada ühiskeelega, uute õigekeelsuspõhimõtete ja keeletoimkonna liikmete seisukohtadega. Muidugi on küsimus, kas EKS-i Keeletoimkond senisel kujul on üldse kõige vastuvõetavam instituut keelenormi fikseerimiseks. Selge on aga, et Keeletoimkonna senised töömeetodid ei ole vastavad sellele suurele ülesandele, mis ta on endale võtnud, ja sellele autoriteedile, mis tal on asjasse mittepühendatute silmis.

Alamal on käsitletud enamvähem kõiki neid keelenorme, mis on fikseeritud VÕS-u viimases trükis ja mis allakirjutanu arvates vajaksid muutmist lähemal ajal. Kuna allakirjutanu asub seisukohal, et praegu puuduvad veel alused kõigiti põhjendatud üksikasjalise keelenormimise teostamiseks, siis on alamal esitatud ettepanekud mõeldud loomulikult praeguse ülemineku-aja jaoks ja sisaldavad seepärast ka rohkesti paralleelvorme. Allakirjutanu on arvamisel, et ka tulevikus ei saa olema nii-

¹ Vt. ka Looming 1940 188—189.

² Lähemalt normi probleemist vt. allakirjutanu teoses ÖKPM ja Looming 1940 186.

sugust aega, kus täielikult puuduvad paralleelvormid, veel vähem seda, et mõni norm oleks kunagi mõeldud lõplikuna. On tõenäoline, et meil tuleb oma senised seisukohad keelefikseerimise ja normi vooruste suhtes võtta põhjalikule revideerimisele, kui me tahame, et me keel tõesti areneks. Käsitlusele tulevad ainult VÕS-u sõnatüübigi ja sõnastiku osas esinevad normid ja sealtki peamiselt morfoloogilised ja osalt ka häälikulised normid, kuna ortograafilistest normidest puudutatakse ainult mõnd. Vaatlusele ei tule raamatu alguses olevad ortograafia juhised.

1.

N o r m : pl. partit. *vöösid, vabasid, piigasid, draamasid* jne.

E t t e p a n e k : *vöösi[d], vabasi[d], piigasi[d], draamasi[d]*, jne.

Pl. partit. lõpp *-si* esineb väga laialt ühiskeeles ja Põhja-Eesti rahvakeeles, eriti saartel, Keilas, Harju-Madises, Jüris, Jõelähtmes, Ristil, Lääne-Nigulas, Lihulas, Vigalas, Kosel, Hageris, Türis, Järva-Jaanis, Koerus, Simunas, Viru-Jaagupis, Lüganusel, Vaivaras, Jõhvis, Iisakul, Häädemeestel, Pilstveres, Varblas, Tõstamaal*. Lõpp *-sid* on palju raskem hääldada kui *-si*, eriti pika esimese silbi järel. *d*-l ei ole siin mingit funktsionaalset ülesannet, vaid *-si* üksi täidab pl. partit. lõpu ülesande väga hästi. *-si* vastu on oldud ainult keeleajaloolise põhimõtte tõttu, kuid nüüd oleks ikka juba aeg niisugustest argumentidest loobuda. Iseasi muidugi, kui keegi esitab mõne tõsise põhjenduse *-si* vastu, kuid seni ei ole seda veel kunagi tehtud.

2.

N o r m : pl. partit. *maid, soid, suid, truid, päid, häid, öid*.

E t t e p a n e k : *maasi[d]* e. *maid*, *soosi[d]* e. *soid*, *suusi[d]* e. *suid*, *truusi[d]* e. *truid*, *pääsi[d]* e. *päid*, *hääsi[d]* e. *häid*, *öösi[d]* e. *öid*.

Siin on ilmaasjata jäetud ära vorm *maasi[d]*, mis esineb ÕS-s. Põhimõtteks peab olema käänata ühetüü-

* Siin ja mõned teised, alamal toodud andmed murdeist on lahkesti saadud kasutada prof. A. Saareste EMA käsikirjast, mille eest allakirjutanu avaldab oma tänu. Suurem osa selles artiklis esitatud rahvakeele andmeist on pärit AES-i kogudest.

bilisi sõnu võimalikult ühtemoodi, ilma eranditeta. Antud juhul oleks kõige ideaalsem, kui kõigi ühesilbiste pikavokaalsete noomenite pl. partit. oleks ühtemoodi, kas ainult *-id* või *-si[d]* või kõigil mõlemad lõpud. Niisugust normimist on aga võimatu teostada praegu, kui arvestame keeletunnet. Kõigis neis sõnades on aga võimalik lõpp *-si[d]*, järelkult ei tule seda keelata üheski sõnas, kuigi me harilikult kõneleme ainult *maid*. Muide on lõpul *-sid* selles tüübis see paremus, arvestamata keeletunnet ja pruuki, et ta on lihtsam, kuna lõpp *-id* muudab tüve, vrdl.: *maa : maid ja maa : maa-si[d]*. Muutmisviisidest tuleb aga muude tingimuste võrdsed olles eelistada seda, mis ei muuda tüve. Otstarbekohasuse seisukohalt tuleb lugeda ideaalseks väljendusviisi, kus sama sisu või funktsiooni märgitakse alati sama märgiga ja kus üht märki tarvitatakse ainult ühe funktsiooni märkimiseks, s. t. väljendusviisi, kus sõna tüvi ei vaheldu eri vormides, vaid püsib muutumatu, ja kus muutel (näiteks käändel) on ainult üks kindel lõpp (nagu näit. eesti kirjakeele sees-ütteleval on alati lõpp *-s*). Peale selle ei ole vorm *maasi[d]* sugugi kunstlik teoretiseeritud keelekuju, vaid esineb mitmes murdes tegelikult, näit. Keilas, Haljalas, Lüganeses, Viru-Jaagupis, Kadriinas, Emmastes, Tormas, Tartu-Maarjas. Seepärast oli vormi *maasid* võtmine ÖS-sse täiesti õige ja selle väljajätmine VÖS-st põhjendamatamata. Samuti esineb *si[d]*-lõppu mitmel pool eP murretes teistes pikavokaalsetes sõnades, näit. *sõsi* ~ *südsi* Jõe, Jür, Halj, Lüg. JJn: *süsi* Iis; *tësi* ~ *tiësi* Rap, JMd, Lüg.; *üdsi* Lüg; *tõsi* ~ *tüdsi* Rap, HMd, JJn, Sim, Lüg, JMd; *vüdsi* Juu, Kad, Sim, Lüg.

3.

N o r m : pl. partit. *kanvaasid* e. *kanvaid*, *büroosid* e. *büroid*, *kanuusid* e. *kanuid*.

E t t e p a n e k : ainult *kanvaasi[d]*, *büroosi[d]*, *kanuusi[d]*³.

Sõnad *kanvaa*, *büroo* ja *kanuu* on ebarahvakeelsed, seepärast ei ole siin mingit tarvidust sanktsioneerida ebaotstarbekohast lõppu *-id*. *id*-lõpulised vormid tunduvad siin sõnade moondustistena. Võiks seada üles põhimõtte, et pika vokaaliga lõppevatel võõrsõnadel on reeglipära-

³ Pluurali partitiivist oleneb automaatselt ka *i*-mitmus. Siin esitatud pl. partit. muutmisettepanekuist järgnevad *i*-mitmuse muudatused on jäetud märkimata.

selt ainult *sid-lõpp*. Ainult sõnast, kus *id-lõpul* on tugev kirja- ja kõnekeelne traditsioon, nagu *ideid*, võib *id-lõppu* lubada.

4.

N o r m : pl. partit. *päid* (sõnast *pea*), *häid* (sõnast *hea*).

E t t e p a n e k : *peasi*[d] e. *päid*, *heasi*[d] e. *häid*.

Ka kõigis diftongiga lõppevates sõnades tuleb lubada *si*[d]-lõppu lihtsuse põhimõttel. Neid vorme leidub ka rahvakeeles, näit. *iäsi* 'heasid' Järva-Madises ja Simunas.

5.

N o r m : sg. illat. *vappa* e. *vabasse*, *käppa* (!) e. *käbasse*, *mätta* e. *mädasse*, *lakka* e. *lagasse*, *munna* e. *munasse*, *tätti* (!) e. *tädisse*, *pissi* (!) e. *pisisse*, *lõppu* (!) e. *lõbusse* jne.

E t t e p a n e k : kustutada vormid *vappa*, *tippa*, *reppa*, *käppa* (sõnast *käba*) *loppa*, *jatta*, *katta*, *mätta* (sõnast *mäda*), *otta*, *lotta*, *vakka* (sõnast *vaga*), *lakka* (sõnast *laga*), *lökka*, *sokka* (sõnast *soga*), *kõvva*, *vanna*, *vissa*, [*alla*] (sõnast *ala*), *vihha*, *süvva*, *kenna*, *omma*, *hüvva*, *kessa*, *sovva*, *munna*, *sulla*, *tätti*, *sütti*, [*notti*] (sõnast *nod*), *putti-patti*, *trakki*, *nürri*, [*pissi*] (!), *huvvi*, *lirri-lorri*, *nippu* (sõnast *nibu*), *lõppu* (sõnast *lõbu*), *krippu-krapu*, *lokku* (sõnast *logu*), *mõrru*, *nissu*, [*tossu*] (sõnast *tosu*), *kollu-kallu*.

Ei ole tarvilik sanktsioneerida neid kunstlikke, veidraid, keeletunde- ja progressivastaseid, kuigi süsteemipäraseid, vorme, sest neid tegelikult niikuinii ei tarvita. Küllalt on siin lihtsamast *sse-lõpust*. Sisefleksioonilist tüvekonsonandi geminatsiooniga illatiivi tuleb lubada ainult niisugustes sõnades, kus see on ühiskeelne või Põhja-Eesti rahvakeelne (astmevahelduseta sõnadest näit. *sappa*, *rappa*, *majja*). On huvitav, et isegi J. A. A. v i k, kes omal ajal propageeris geminaadilist illatiivi, on nüüd tõstnud häält selle liigse tarvituse vastu; paljudes sõnades, kus moodne keel tarvitab geminaadilist vormi, A a v i k eelistab *-sse-lõpulist*, näit. *raamatukogusse* pro *-kokku*, *ajaloosse* pro *-lukku*, *lissasse* pro *lissa*, *sõnasse* pro *sõnna*, *tujusse* pro *tujju*, isegi *majjasse* (!) pro *majja* (vt. EÕÕ 35—36).

6.

Norm : pl. partit. *tibasid* e. [*tibu*], *rebasid* e. *rebi*, *käbasid* e. [*käbi*], *lobasid* e. [*lobe*], *kadasid* e. [*kadu*], *hädasid* e. *hädi*, *mädasid* e. [*mädi*] (!), *vihasid* e. [*vi-hu*] (!), *sulasid* e. [*sule*] (!), *tädisid* e. *täde* (!).

Ettepanek : kustutada vormid pl. partit. *tibu*, *rebi*, [*käbi*], [*lobe*], [*kadu*], *hädi*, [*mädi*], *ode*, [*lode*] (sõnast *loda*), [*lagu*] (sõnast *laga*), *lögi* (sõnast *löga*), [*soge*] (sõnast *soga*), [*vi-hu*], [*kesi*] (sõnast *kesa*), *sove*, [*sule*], *täde*.

Ei ole mingit tarvidust nende teoretiseeritud, keele-tundevastaste ja sageli homonüümsete ning koomiliste lühikeste pl. partit. vormide järele, mis muudavad tüve, kuna on olemas palju lihtsam ja loomulikum *si[d]*-lõpp. Suuremast osast kahesilbilistest esmavätelistest astmevahelduseta sõnadest ei ole lühike pl. partit. lõpp võimalik, kui me ei taha minna veidrustereni. Lubada võib lühikest lõppu ainult sõnades, kus seda õigustab ühis- ja kirjakeele pruuk (kuigi see on võrdlemisi noor), nagu *vabu*, *kõvu*, *mune*, *keni*, *huve*, *kive*.

7.

Norm : sg. partit. *lahjat* [e. *lahja*].

Ettepanek : *lahja* e. *lahjat*.

Põhjendamata on sõna *lahja* eraldamine *rubla*, *kahju*-tüübist ja kaua kestnud traditsioonist loobumine, nähtavasti suurema tüübi *piiga* kasuks. Kuid vaevalt saab seda partitiivi *t*-lõpu üldistust progressiivseks pidada, kuna kõiki teisi *kahju*, *rubla*-tüüpi sõnu me ei saa ikkagi *t*-lõpu alla viia. Rahva- ja ühiskeeles sellevastu esineb aga hoopis vastupidine tendents partit. *-t* ärajätmiseks palju laiemas ulatuses, kui see esineb kirjakeeles, näit. seda *miljoni* (üldine ühiskeeles ja sagedane parandusobjekt õpilaskirjandites), *kopika* (mitmes eP murdes, näit. Harju-Jaanis, Türis, Jõelähtmes), *opmani*, *eksami*, *albumi*, *Jüri* (üldised ühiskeeles). See *-t* ärajätmine on ühelt poolt foneetilise hääl-dushõlbustuse tendentsi tulemus, mis on arenenud *-t* > *-D* kaudu. Teiselt poolt see on kooskõlas eesti keele morfoloogilise tendentsiga, mis viib genitiivi ja partitiivi (ka nominatiivi) ühtelangemise poole reas tüüpides, näiteks kirjakeelsete kahesilbiste esmaväteliste *kana*, *elu*, *kivi*, *kahju*-tüübi kõrval rahva-keeles väga laialt eP-s ka näiteks tüüpides *pudru*, *pada*,

pidu. Kuigi *lahja*-sõnast on rahvakeeles ka märgitud kuju *lahjat*, esineb isegi neis murdeis, kus murdekogud normaalvormina on üles märkinud *lahjat*, atributiivselt ikkagi *lahja*, näiteks *lahja õlut*, kuna muidu partitiiv käib ikka kongruentsiga käänete hulka. Täiesti keeletunde-vastasena tunduks *lahjat õlut* või *lahjat kohvi*. Et aga rahvakeeles siiski ka *t*-list kuju esineb, siis võib ju seda ka vähemalt esialgu kirjakeeles lubada, kuid kuidagi ei saa ilma *t*-ta vormi vähemsoovitavaks pidada⁴. Genitiivi ja partitiivi kokkulangemise tendentsi tuleb pidada progressiivseks, sest see lihtsustab eesti objektikäänete tarvitust, kuna jääb ära valik genitiivi ja partitiivi vahel, mis praegu paljudel juhtudel teeb keeletarvitajatele raskusi, mis sageli on ilma sisulise väärtuseta ja mis hulgas tüüpides (nagu *kana, jahu, kivi, seminar*) niikuinii puudub ja kus seda kunstlikult on võimatu elustada. Kus aga on tarvis vahet teha täis- ja osaobjekti vahel, seal kasutab eesti keel uuemaid süntaktilisi vahendeid, peamiselt abisõnu, mis on palju ilmekamad ja tarvitusel paindavamad, lihtsamad ning vabamad.

8.

Norm: sg. partit. *süüant*.

Ettepanek: *süüant* e. *süüdat*.

Sõna *süüda* moodustab praegu ainukese erandi *ase*-käändtüübist partitiivi tõttu, kuid *süüda* partitiivi võib tarvitada ka täpselt *ase*-tüübi järgi kujul *süüdat*, nagu see esineb rahvakeeles paljudes eP ja eL murretes, näit. ilma *n*-ta vorm esineb Raplas, Juurus, Märjamaal, Varblas, Muhus, Põltsamaal, Toris, Tormas, Tõstamaal, Hällistes, Häädemeestes, Karksis, Kolga-Jaanis. Varem või hiljem kaob keelest niikuinii vorm *süüant*, kuid praegu ei ole loomulikult otstarbekohane seda keelata, kuna teda toetab traditsioon.

9.

Norm: *juus, juukse, juust, juuste, juukseid*.

Ettepanek: *juuks* e. *juus, juust, juukste* e. *juuste, juukseid*.

Ainsuse nominatiiv on üldse sellest sõnast teoretiseeritud kuju, kuna rahvakeeles seda vormi harilikult ei esine, kuigi mõned murdekogud on selle annud, kuid

⁴ Allakirjutanu mälu järgi jättiski EKS-i KT mõlemad kujud üheväärseks.

ilma lausenäideteta, mispärast selle vormi tegelik eksisteerimine on küsitav. Üldiselt on ju see sõna plurale tantum. Ainsus esineb ainult genitiivis ühendis *juuksekarv* (vrd. ka J. A a v i k u EÕO § 257). Võime ühineda A a v i k u g a selles, et *juus* on ka kirjakeeles õieti üleliigne, kuid ei ole põhjust siin ainsuslikku vormi ka keelata: teatud stiilis, näiteks luulekeeles või, kui kellelegi meeldib, ka proosakeeles võib teda tarvitada erandlikult. Sel juhul aga tuleks lubatavaks tunnistada ka vorm *juuks*, nagu me seda ka linlaste kõnekeeles kuuleme, kui üldse ainsust tarvitatakse, sest et vorm *juuks on ilmekam ja assotsiaseerub paremini teiste -ks-liste vormidega, nimelt juukse, juuksed, juukseid, missuguseid vorme kõige rohkem esineb igapäevases kõnes, vrd. juukselõikaja, tal on ilusad juuksed, lõikasin juukseid. Häälkuliselt ja morfoloogiliselt kõige otstarbekohasem käänamine oleks muidugi niisugune, kus *k* oleks kadunud kõigis vormides, s. t. kus *k* kadu oleks *t* eest ja sõna lõpust üldinenud ka vokaalidevahelisse asendisse, seega *juus, juuse, juused, juuseid jne.* See oleks kõige lihtsam hääldata ja kõige lihtsam käänata, vastates ka eesti keeles maksvale üldmorfoloogilisele tendentsile tüve muutumatusse poole. Tegelikult esinebki meie murrete enamikus ilma *k*-ta kuju kõigis vormides (vt. ka A. S a a r e s t e EMA, kaart 8, *juuksed*), kuigi eP-s on enamuses vokaalide vahel *k*-line kuju. Kuid vähemalt esialgu ei ole otstarbekohane kirjakeelde peale suruda *juused*-vormi, kuna see leiaks tugevat vastuseisu traditsiooni poolt. Morfoloogiliselt niisama otstarbekohane oleks muidugi *k* säilitamine kõigis vormides, seega ka *t* ees: *juukste*. Kuigi viimase vormi hääldamine ei ole foneetiliselt kõige mugavam, mispärast on arusaadav, et see peagu kõigis murretes on annud maad kujule *juuste*, ei ole selle hääldamine siiski ka mitte eriliselt raske. Vormi *juukste* kohtab sageli eP ühiskeeles ja õpilaskirjandeis, kuhu ta on loomulikult tunginud linlaste kõnekeelest, kuid vorm *juukste* ei ole tundmata ka murdeile, vaid esineb näiteks Juurus. Igatahes kirjakeeles ei ole mingit raskust toetada vormi *juukste* — selle väikese hääldega raskuse kaalub üles morfoloogiline paremus, et *k*-line tüvi jääb püsima ka *t* ees, mistõttu selle sõna käänamine muutub lihtsamaks ja eesti keele õpetus kergemaks. Ainukeseks erandvormiks peab aga jääma partit. *juust*, sest *juukst* saaks olla ainult paberlik, kuna sõnalõpul nõuab*

kst hääldamine erilist pingutust. Tegelikult tulebki ainsuslikku partitiivi vormi veel vähem tarvis kui nominatiivi *juuks*, kui seda üldse kunagi on tarvitatud, pealegi on ta homonüümne nominatiiviga *juust*. Seepärast ei ole sel erandil mingit tegelikku tähtsust. Seega tundub praegu kõige otstarbekohasem olevat kirjakeelde fikseerida ülaltoodud normid, s. t. et sõna *juuks* käänamisel võib *k* püsima jääda kõigis vormides (välja arvatud partit. *juust*) või puududa *t* ees ja sõna lõpul.

10.

Norm: sg. partit. [*peast*] e. *peatset* (sõnast *peane* 'varstine'), pl. gen. [*peaste*] e. *peatsete*.

Ettepanek: ainult *peatset*, *peatsete*.

VÕS-s toodud ebasoovitavad paralleelvormid on täiesti ebaotstarbekohased ja tarbetud, misjaoks neid siis üldse esitada normikoodeksis.

11.

Norm: *taba* (= *tava*), gen. *tava*, part. *taba*, ill. *tappa* e. *tavasse*.

Ettepanek: kustutada terve see sõna kui ebaotstarbekohase astmevaheldusliku käänamisviisiga sõna (nom-s pealegi homonüümne sõnaga *taba* 'lukk'), ja tarbetu paralleel otstarbekohasele astmevahelduseta sõnale *tava*. Tegelikult ongi keeles tarvitusel peamiselt viimane sõna, kuna kuju *taba* on normkeelde sattunud häälikuseaduslikkuse ja omapärasuse põhimõttel.

12.

Norm: sg. ill. *uppa* e. *oasse*, *vikka* e. *veasse* jts.

Ettepanek: kustutada vormid: *tappa*, *uppa*, *nakka*, *vikka*, *ikka*, *nukka* (sõnast *nuga*), *tõtte*, *tukke*, *pükki* (sõnast *pügi*), *sutte* (sõnast *susi*, mis kirjakeeles on üldse ebaotstarbekohane oma keerulise käänamise tõttu ja tarbetu *hunt*-sõna kõrval; tarvilik ainult luulekeeles), *sütte*, *kippu* (sõnast *kibu*), *kuppu* (!) (sõnast *kubu*), *nõppu*, *sattu*, *pittu*, *vakku*, *sukku*.

Neist sõnadest tuleb üldse harva ette illatiivi, välja arvatud ühendis „mis puutub“, kus aga grammatikud soovivad tarvitada praegugi -sse-lõppu. Kui aga korra harva tuleb tarvitada neist sõnadest illatiivi muus ühen-

dis, siis vaevalt keegi hea keeletundega keeletarvitaja tahab tarvitada ülaltoodud veidraid lühivorme, mis raskesti lasevad mõista, mis sõnaga on tegemist. Õigel teel olev keeleinstinkt eelistab enamasti analüütilisemat -sse-lõppu (kus genitiivi tüvi jääb muutmata), rahvakeel aga tarvitab sageli koguni postpositiooni sisse, mis esineb isegi näiteks ühendis *vee sisse* (kuid illatiivi funktsioon postpositiooniline väljendusviis ei kuulu käesoleva kirjutuse raamidesse).

Ülemal on toodud ainult osa neist normidest, mis vajavad muutmist. Teisi loodab allakirjutanu esitada edaspidi mujal.

V. Tauli.

A propos de la septième édition du Petit Dictionnaire Normatif de la langue estonienne de E. Muuk: critique de la norme linguistique en vigueur et propositions de modifications.

La première édition du dictionnaire en question est parue en 1933 et la septième en 1940. La dernière contient beaucoup de changements de normes; nombre de faits linguistiques, auparavant défendus, sont à présent reconnus corrects. Mais de l'avis de l'auteur de l'article le petit dictionnaire normatif devrait encore changer une quantité de normes. On présente ci-dessus une partie des changements de normes proposés en partant principalement du principe de la langue populaire et commune, de la simplicité et de la valeur expressive morphologique et en prenant position contre les faits linguistiques théoriques et le principe suranné de l'histoire de la langue. A la place des formes à flexion interne on préfère des formes plus analytiques, dans lesquelles le radical reste intact, par exemple part. pl. *büroosid* pour *büroid*, ill. *vabasse* pour *vappa*, part. pl. *tädisid* pour *täde* etc.

Muutkondadest eesti keeleõpetuses.

„Eesti Kooli“ 1938. a. 6. nr-is avaldas Joh. Aavik kirjutise „Käändkonnad ja nende järjekord“. Seal peab ta eesti keele noomenite käänamise alal koolidele kõige otsustarbekohasemaks 7-käändkonnalist süsteemi, mis olevat meie keskkoolides välja kujunenud nimelt E. Muugi grammatika kaudu. Et ka Joh. Aavik ise on eesti keele morfoloogia alale sama arvu käändkondadega süsteemi toonud (mis enam-vähem ühtib E. Muugi omaga) ja selle kavastiku pealegi veel tema õppemeetodi suurimad pooldajad H. Jänes ja O. Parlo on omaks võtnud, siis soovitab ta nende süsteemide ühtesulatamise otstarbel oma süsteemist ka E. Muugi omasse sel teel parandusi, et propo-

neerib viimases üksikuid nn. käändkondi ümber järjestada, kindlal arvamisel olles, et „nõnda kujuneb järgmine otstarbekohasem ja ratsionaalsem käändkondade järjekord“:

I	(I)	1	käändkond:	<i>maa; koi.</i>
II	(II)		„	<i>sõna; meri.</i>
III	(VI)		„	<i>sõda; vald; käsi; meel.</i>
IV	(VII)		„	<i>kolle; kannel; läige.</i>
V	(III)		„	<i>piiga; pere.</i>
VI	(IV)		„	<i>aasta; miljon.</i>
VII	(V)		„	<i>teine; vastus.</i>

Enne siin esitatud käändkondade lähemale vaatlemisele asumist tuletagem lühedalt meelde, mis on käändkond ehk deklinatsioon.

Teiste keelte grammatikaist on teada, et teatavasse deklinatsiooni kuuluvad niisugused sõnad, mis kõik kääntatakse täiesti ühte viisi; nad on ühesuguste lõppudega, samade tunnustega jne. Sellele nõudele vastavalt võib eesti keeles omaette deklinatsioonideks pidada näit. järgmiste lõppude ning tunnustega sõna-rühmkondi:

	üks deklinatsioon	teine deklinatsioon
sing. part.	-t	— (lõputa)
pluur. genit.	-te	-de
sing. illat.	-sse	— (tavaliselt lõputa)
pluur. part.	-id	-u, -i, -e; -sid

Kui vaadelda nüüd eespool 7 rühmitist, siis ei või ütelda, et seal igasse rühma just ühtlikult deklioneeritavad tüüp-sõnad oleksid koondatud. Nii näit. on II rühmitises ainsuse partitiiv sõnast *sõna* lõputa, sõnast *meri* aga *d*-line; III rühmitisse on paigutatud *de*- ja *te*-tunnusega sõnu läbisegi; ühte ja samasse deklinatsioonitüüpi kuuluvaid sõnu on paigutatud ühelt poolt III-ndasse ja II rühmitisse (*sõna, sõda, vald*), teisest piirkonnast jälle IV-ndasse ja VI-ndasse rühmitisse (*kolle, aasta, miljon*); ei tee ju deklinatsioonilist vahet mitte see, kas sõna on astmevahetuslik või mitte (nagu ka Joh. Aavik seda väga õieti märgib oma artikli ääremärkuses lk. 404), küll aga eeskätt sõnatüve silpide arv ja sõna ajalooline arenemiskäik. Hoopis võõrastama paneb VII rühmitis, kuhu on sõnu kantud eespoolsest täiesti erineval alusel, nimelt kahe sõnalõpu — *-ne* ja *-s* — järgi, mille tagajärjel või-

1 Sulgudesse on lisatud E. Muugi käändkondade järjekord.

mata on siit deklinatsioonilist ühtlust leida; juba tüüp-sõnagi *teine* sisaldub III rühmitises (*meel*). Vaevalt saab säherduse liigituse kohta ütelda, et see otstarbekohane, ratsionaalne või — nagu Joh. Aavik lisaks veel toonitab — „mugavam“ (lk. 404) oleks. Seejuures ilmneb, et mõnda sõnarühma, nagu seda on näit. õige ulatuslik kolmesilbiste tüvede piirkond (*madal, pime, maasikas* jt.), ei esine üldse selles skeemis.

Praeguavaldatust nähtub, et E. Muugi, Joh. Aaviku ja Jänes-Parlo poolt esitatud süsteemis on noomenite üksikrühmitisi koondatud täiesti meelevaldselt, ühte põimides rühmi, millel puuduvad ühised muutmisalused, ja lahku paigutades rühmi, mis ehituselt ühte kuuluvad. Oleks hoopis ekslik neid rühmitisi deklinatsioonideks ehk käändkondadeks nimetada. Ja peab aina imestama, miks õpilasi säherduste kunstlike rühmitiste tuupimisega koormatakse.

Iga teaduse süstemaatika näitab juba ammust ajast saadik tendentsi kunstlikelt aluseilt loobuda ning soetada endale ainealast enesest loomulikult tulenevad alused, mis, kui nad kasvõi ainult põhimõtteliselt on tuttavaks tehtud, on hõlpsasti üldtajutavad ja omandatavad. See hõlbustav tee aitab meid edasi ka eesti keele muutkondade, s. o. käändkondade ja pöördkondade süstematiseerimisel.

Koolilises õppetöös, ent ka üksikisikulisel õppimisel on igal puhul rohkesti kasu üldtuttava meetoodilise nõude rakendamisest: kergemalt raskemale, lihtsamalt komplikitseeritumale². See üldtuttav meetoodiline nõue laseb end loomuliku deklinatsiooni-, samuti ka konjugatsiooni-süsteemiga väga ratsionaalselt ning otstarbekalt liita³.

Sellelt vaatekohalt käsitleme esmalt k ä ä n d k o n d a d e rühmitust ja järjestust, seejärel pöördkondade omi.

Käänatavad kui ka pööratavad lihtsõnad on tüvedelt kolme-, kahe- ja ühesilbised; kõik neist pikemad muudetavad sõnad on tuletuslikud.

1) Kontraheerumatud kolmesilbilised noomenitüved on säilitanud kõik käändelõpud ja tunnused, mis on meie

² Vastuolus selle pedagoogilise põhinõudega on Joh. Aaviku arvamine („Eesti Kool“ 1938 405), nagu peaks koolitöös just raskemad küsimused kõigepealt käsitlesele võetama.

³ Seda seisukohta olen valgustanud ms. ka Eesti Kirj. 1928 369—372.

kirjakeeles selle piirkonna kohta üldse tarvitusel, täiel määral ja kõigi sõnade kohta ühtlasel kujul. Sel põhjusel pakub nimelt see sõnakond (näit. *raamat, maasikas, hobune, pime*) kõige lihtsamaid ning ühtlasemaid, kõrvalepõigeteta — eranditeta muutmisvorme. Nende sõnade käänamisel tuleb teada ainult käändelõppe ja mitmuse tunnust; needki on kogu piirkonna jaoks muutumatult kindlad: näit. sing. part. *-t*, illat. *-sse*, pluur. part. *-id* ja mitm. tunnus *-te*. Samuti on *i*-mitmuse moodustamine ühtlaselt lihtne.

2) Täpsalt niisamuti kui eelmine sõnakond käänduvad kahesilbisteks kontraheerunud tüved, olgu nad astmevahelduseta (*aasta, kindel, vaene, käis*) või astmevaheldusega (*rikas, vaade*). Praktiliselt osutub siiski otstarbekohasemaks käsitella neid kui kahesilbiseid omaette, lahus kolmesilbistest tüvedest; sest sõnade kontraheerumine on siin peale kolmandavärteliste sõnade piirkonna enesega järjekordselt kaasa toonud veel teiseigi uue nähtuse — vältevahelduse, kus tugev aste esineb ainsuse omastavas, nõrk — nimetavas ja osastavas käändes.

3) Ehituselt ühtliku kolmanda sõnade-valdkonna moodustavad kontraheerumatud kahesilbised tüved, astmevahelduseta (*vana, nimi*) ja astmevahelduslikud (*jalg, jõgi, sõda, pood, hari, sõber*). Peale tutvumise uue piirkonna astmevahelduslikkude sõnadega (nõrk aste omastavas, tugev osastavas käändes) ning ühtlasi kogu astmevaheldusega seisab õppija siin veel muudegi uute momentide ringis; need on: mitmuse tunnus *-de*, ainsuse sisseütleva lõpp on suurelt jaolt kadunud (vahel rööpvormina esinemas) ja seda kompenseerib sisehäälikute tugevnemine, mitmuse osastavas mitu lõppu: *-u, -e, -i* ja *-sid*, ja viimasele asjaolule vastavalt on ka *i*-mitmuse moodustamine keerukas.

4) Neljas piirkond koosneb kahesilbistest painduvaist noomenitüvedest, mille käänamisvormides esineb mõnesuguseid kontraheerumisi. Siia kuulub osa *e*-tüvelisi käändsõnu (*keel, uus, küüs, kõrs, käsi; kusi; teine, naine*), mis nõuavad hoolsat tüüpikondade kaupa kätteõppimist. Eriti tuleb ses suhtes terutada ainsuse sisseütleva, osalt ka nimetava ja mitmuse osastava vorme.

5) Kõige vähem sõnu sisaldab viies rühmkond, kuhu kuuluvad ühesilbised pikavokaalilised (*maa, puu, öö*) või diftongilised (*pea, koi, või*) astmevahelduseta sõnad. Selles väikeses sõnakonnas esineb palju niisugust, mis nõuab

õppijailt üksikasjalist vormide silmaspidamist. Sääraste peatumiskohtadena esinevad ainsuse sisseütleva tekkekäik ja vormistik mõne sõna puhul (*maha* ja *maasse*, *tõhe* ja *tõosse*, *pähe* ja *päässe* ~ *peasse*, aga ainult *huusse*, *võisse*), mitmuse osastav (paralleelid *peasid* ~ *pääsid* ja *päid*, *öösid* ja *öid*, aga ainult *piisid*, *koisid*). Säherduse mitmesopilise sõnadepiirkonnaga alustada noomenite käänamist, nagu seda teevad Joh. Aavik, E. Muuk, Muuk-Tedre ja Jänes-Parlo oma deklioneerimissüsteemis, tähendab oma süsteemi mitte rajada keskseile, lähtelisile aluseile, nagu oleks küll loomulik oodata, vaid nende asemel alguses pakkuda aina väga kaugele arenenud kõrvalepõikeid.

Eespool-reastatud 5 piirkonda, mida võiks täie õigusega nimetada käändkondadeks, mahutavad enestesse kõik käändsõnad. Ainult vähesed erandid rühmituvad lisaks veel II, III ja IV käändkonna juurde. Erandiks on II käändkonnas: tüübid *tütar* — *tütarde*, *aken* — *akende*, *kannel* — *kannelde* ja *liige* — *liikmete* pro *liigende*, *seeme* — *seemnete* pro *seemende*; III käändkonnas: tüübid *õun* — *õunte*, *poiss* — *poiste*, *piiga* — *piigat* — *piigade* ja *pere* — *peret* — *perede*; IV käändkonnas: *meri* — *merd* — *merre* — *merede* — (neid) *meri* (samuti *veri*, *tuli uni*, *humi*).

Võõrnoomenid deklioneeruvad samuti kui eesti-pärased käändsõnad; nad kategoriseeruvad eranditult eesti sõnade käändkondade alla. Seejuures peab aga kindlaks juhteks võtma, et võõrsõnade silpide arvuks tuleb lugeda sõna silbistik ainsuse omastava pearõhust lõpuni. Niisiis võrduvad genitiivid *reaalsuse*, *poliitika*, *geograafia* rõhu suhtes eesti kolmesilbistega, *ovatsiooni*, *planeedi*, *moméendi* — eesti kahesilbistega, *komitee*, *büroo* — eesti ühesilbiste sõnadega ja deklioneeruvad vastavalt eesti sõnadele.

Peale eespool-reastatud 3-, 2- ja 1-silbiste sõnade ja mitmesuguse pikkusega võõrsõnade esineb eesti keeles sõnu, mis on pikemad kui 3-silbised. Need on tuletuslikud ja liitsõnad.

Ka tuletuslikud sõnad, mis koosnevad teavasti sõnatüvedest ja sufiksistest, käivad täielikult eespool-toodud käändkondade alla, iga sufiks oma kindlasse tüüpkonda. Eks deklioneeru ju näit. sufiks *-lik* või *-stik* samuti kui samasuguse ehitusega sõna *tikk*, *okkaline* — *okkalise*, *toimetus* — *toimetuse* nagu *teine* — *teise* jne.

Seda mööda kuuluvad sufiksite tüvedest

I (resp. II) käändkonda: *-ur, -ar, -ard, -ja, -jas, -kas, -la, -mu, -nd*, kaasrõhuline *-nè, -ng, -(i)stu, -ti, -ts, -tu, tud, -nud, v*, kõik 3-silbised liitsufiks, nagu: *-ikune, -üsene*, kui ka komparatsioonitunnus *-m*;

III käändkonda: kaasrõhulised sufiks *-ik, -dik, -lik, -mik, -nik, ndik, -stik, -kond, -èlm, -èlu, -tär, -mäng, -ism* ja laensõnade raske kaasrõhuga eelviimane tüvesilp (näit. *advokaat, apteek, kompvekk*).

IV käändkonda: kuuluvad kaasrõhulised *e-ga* lõppevad sufiks *-dàne, -làne, -ldàne, -ine, -line, -tine, -üne, -gùne, -kène, -is, -dis, -tis, -üs, -düs, -müs, -ndüs, -tüs, -mène, -mène*.

Liitsõnus käänatakse tavaliselt ainult viimast liitühema sõna — nn. põhisõna (väikesed erandid, nagu *öö-päev, tühi-tühi, emb-kumb*, kaasa arvamata).

Et pöördsõnad ei erine oma häälikuliselt ehituselt käändsõnadest, siis baseeruvad loomulikult verbidegi muutmisrühmad noomenite omadega ühiseil aluseil. Järelikult jagunevad ka verbid viide muutkonda, mida nimetatakse konjugatsioonideks ehk pöördkondadeks. Viimaseid karakteriseerivad deklinatsioonidega ühised alused. Pealegi on selline käändkondadega ühine rühmitamine õppijale suureks kergenduseks.

Pöörkondade süsteem kujuneb seega järgmiseks:

I pöördkond: kontraheerumatud kolmesilbised tüved (näit. *kirjutama, vilksahtama, vabandama, kohisema, kaubitsema*). Ses piirkonnas pöörduvad kõik sõnad kõrvalepõigeteta; finiitsete vormide moodustamisel ei ole isegi lähte- ehk põhimuudete tundmine veel tarvilik, sest kõik vormid tuletuvad ühest ja samast muutumatust tüvest. Erandrühma modustavad ainult *-elè*-sufiksiga verbid (näit. *kõnelèma, jagelèma, virelèma*), mille *da*-infinitiiv ja impersonaali vormid elideerivad kaasrõhulise *-è*.

Nagu II käändkond, niisamuti on II pöördkondki tuletunud eelmisest rühmast sel teel, et sõnatüved on kontraheerunud kaheasilbisteks (**hაკkaδama > hakkama, *hüppaδama > hüppama*). Et kõik siia kuuluvad verbid on tüvelt astmevahelduslikud, siis on sobiv siin pöördsõnade lähte- ehk põhivorme lähemalt kõne alla võtta (tugev tüveaste esineb personaali indikatiivi preesensis, nõrk — *ta*-infinitiivis). Erandrühma selles pöördkonnas moodustavad näit. *mõttelema > mõtlema — mõtelda, len-*

delema > *lendlema* — *lennelda* ja teised sama silpide-
arvuga *-ele-* > *-le-*sõnad.

III pöördkond: kontraheerumatud kahesilbised tüved, astmevahelduseta (näit. *valama, siblima, muutuma, sööbima, töötama*) ja astmevahelduslikud (*õppima, lugema, analüüsima, tapeetima, realiseerima*). Viimast liiki sõnade tugev aste esineb *da*-infinitiivis, nõrk — personaali indikatiivi preesensis.

IV pöördkond: kahesilbised painduvad *a-* ja *e-*tüvelised verbid, mille pööramisvormides esineb mõnesuguseid kontraheerumisi (näit. *saatma, päästma, maksma, laulma, naerma, veenma, püüdma, tapma, öitsma, laskma; tulema, panema, pesema*). Astmevahelduse alused on eelmise pöördkonnaga ühised. Erirühm: *-ele-*sufiksiga moodustunud sõnad, mida tuleb pöörata täiesti nõndasamuti kui sama pöördkonna sõna *tulema* (näit. *veeretõlema, istuskõlema, oleskõlema*).

V pöördkond: pika vokaaliga või diftongiga ühesilbised verbitüved (näit. *saama, võima, käima, naima, sööma, looma, keema, treima*). Ka selles väikeses sõnakkonnas esineb, nagu V käändkonnaski, palju niisugust, mis nõuab süsteemi õppijalt üksikasjalist vormide silmaspidamist. Sellised arvesse tulevad kohad on: ebaühtlaselt kujunenud *da*-infinitiiv (näit. *saama* — *saada, treima* — *treida, müüma* — *müüa, käima* — *käia, sööma* — *süüa, looma* — *luua, keema* — *keeda* ja *kiia*) ja sellest tüveliselt lahus hoitav impersonaali eitav kõne (*ei müüda, ei käida, ei süüda, ei treida*), impersonaali indikatiivi preesens (*müüakse, käiakse, aga saadakse, võidakse*) ja eriti veel personaali imperfekt (*sai, lõi, sõi, aga viis, müüis, võis, käis*). Viimaste vormide pärast on ainult selle verbiderühma puhul õigustatud — eelmistele neljale lähtevormile lisaks — erandiliselt kõnelda veel viiendast lähtevormist — personaali imperfektist.

Eespool-esitatust imanduvad järgmised kokkuvõtlikud tulemused.

Osutub mitmeti ratsionaalseks kõiki muudetavaid sõnu eesti keeleõpetuses flekteerimise otstarbel täiesti ühtekäivail loomulikel aluseil muutkondadeks rühmitada. Need muutkonnad esinevad rööbiti käänd- ja pöördkonnadena, kumbigi arvult viis.

I muutkonda kuuluvad kontraheerumatud 3-silbised tüved ja teatud piirkond sufikseid (vt. lk. 242).

II muutk.: 2-silbisteks kontraheerunud tüved.

III muutk.: kontraheerumatud 2-silbised tüved ja samataolise ehitusega sufiksid.

IV muutk.: osaliselt kontraheeruvad 2-silbised *e-* (ja verbi alal ka *a-*) tüved ja samataolise ehitusega sufiksid.

V muutk.: 1-silbised tüved.

Siin esinev muutkondade järjestus näitab ühtlasi igast kunstlikkusest vaba arenemisvahekorda ühest küljest I-se ja II-se, teisest küljest III-nda ja IV-nda muutkonna vahel: I-st on kontraheerumise teel orgaaniliselt võrsunud II, III-ndast IV muutkond. See asjaolu on tõendus, et siin pakutav muutkondade järjestus ei ole meelevaldne, otsitud. Ühtlasi täidab see järjestus täies ulatuses meetodilise nõude: kergemalt raskemale.

Joh. V. Veski.

Les flexions dans l'enseignement de la langue estonienne.

L'auteur critique la division en déclinaisons et conjugaisons largement répandue dans une partie des grammaires estoniennes. Il voit dans cette division beaucoup d'arbitraire, d'irrégularité, de confusion et quelque chose qui par son contenu ne répond pas au concept de conjugaison et de déclinaison. Il préconise la division, sur des bases naturelles tout à fait communes, de tous les mots à flexions (substantifs et verbes) en cinq déclinaisons et cinq conjugaisons. Dans la mise en ordre des flexions il faut tenir compte également de ce qu'exige la méthode d'enseignement: du facile au plus difficile, du simple au plus compliqué; cela est réalisable en commençant le traitement des flexions par les radicaux les plus longs (trisyllabiques), en passant aux radicaux dissyllabiques contractes, de là aux dissyllabiques non contractes, puis aux radicaux dissyllabiques qui s'usent et en s'arrêtant en tout dernier lieu aux radicaux monosyllabiques. Cette distribution proposée par l'auteur il y a quelques dizaines d'années est en usage depuis assez longtemps déjà dans un certain nombre de grammaires.

„Mitmuse tunnus *n*“ Kagu-Häme murdes.

Paasonen oma teoses „Mordwinische lautlehre“ (Anhang: Einige bemerkungen über die formen der possessiv-suffixe) on näidanud, et teatavais mordva murdeis *n* possessiv-sufiksites ilmsesti omatava pluraalsust tähendab, näit.: *corat* 'dein sohn', *corant* 'deine söhne', *corazo* 'sein sohn', *coranzo* 'seine söhne'. Voguli suhetele viidates (*šamem* 'mein auge', *šamanem* 'meine augen', *šamov* 'unser

auge', *šamenov* 'unsere augen' jne.) püstitas ta teooria, et *n*-i funktsiooniks oli juba algusest saadik („von anfang an“) „die pluralität des besessenen auszudrücken“. Setälä oma lühikeses kirjutises „Omistusliite *-mi* vai kirjoitusvirhe?“ (Virittäjä 1900 121 jj.) juhtis tähelepanu ühe soome vana kirjandusmälestusmärgi vormidele *poikasemi* 'minu pojukene', *nuorembami* 'minu noorukene' jne. (ka vepsa *kukoi-hudem* 'minu kukekene' jts.), ühinedes arvamisega (ebamääraselt: „niinkuin tieteellisessä kirjallisuudessa jo ennen osoitettu“), et *-mi* on tähendanud ühte omatavat, kuna *-ni* (*poikani* jts.) on tähendanud mitut omatavat. Sääljures on tal nähtavasti juba varem teooria kasuks konstrueeritud muutusoletus **poikanmi* > **poikanni* >> *poikani*. Samuti muidugi ka teiste isikute juures: *poikasi* — *poikansi*, *poikame* — *poikanne* < **poikanme*- jne. Setälä ei räägi ometi mitte *n*-ist kui plurali tunnusest, ta ainult ütleb, et *n* olevat „monikollis-demonstratiivista laatua ja on alkuaan merkinnyt omistettavien moneutta“. Oletuse *n*-i mitmuslik-demonstratiivsest algupärast olid aga juba ammu enne Setälät esitanud Budenz jt., toetudes loomulikult vahekorrale sm. *tuo* — *nuo* (või *se*, *hän* — *ne*). Szinyei arendas teooriat *n*-ist kui plurali tunnusest edasi (Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft, II tr. 1922, sub Possesive Personalsuffixe, 97 jj.). Possessiiv-sufiksitate spetsiaaluuriija Mark oma laiaulatuslikus teoses „Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen I“ ei võtnud ainult omaks vana teooriat, vaid tõi talle hoogsalt toetust enda kogutud materjalide salvest, kõigepäält nn. Iitti murdest (s. o. Kagu-Häme idapoolsest murderühmast), kust praegu veel võime leida vahekorrad *tupam* 'minu tuba' — *tuvain* 'minu toad', *tupas* 'sinu tuba' — *tuvans* (~*tuvais*) 'sinu toad'. Eriti just *tuvans* 'sinu toad, (sinu kõik toad, sinu kaks tuba)', aga *tupas* 'sinu üks tuba', — mis oli ammu tuttav murdekirjanduses (Virittäjä 1901¹) — näis vastu-

¹ Setälä oli eelmainitud kirjutises oletanud, et vanas kirjakeeles esinevat liidet *-mi* ei leiduvat enam rahvamurdeis. See annabki tõuke kahele Iitti mehele, O. M a n n e r'ile ja J. N u m m e l a'le, õiendava teatega esinemiseks, ja neid jälgib ja võrdleb ka M a r k.

rääkimata kõnelevat *n*-i põlisest funktsioonist pluurali tunnuse-
 sena. Kõiki näilisi vasturääkimisi — ja nende hulgas on ka
 kaaluvaid — on katsutud olematuks teoretiseerida, ja uurijate
 seisukoht kõnesolevas küsimuses ongi vist kaunis üks-
 meelne. Tuleb ometi meelde omapärane ja mitmeti terav-
 mõtteline Wiklund, kes (tõsi küll, enne Mark'i teose
 ilmumist) kirjutab: „Angesichts aller dieser interessanten
 formen dürfte man kaum die theorie vom *n* als zeichen
 der pluralität des besessenen aufrecht erhalten können. Das
n wurde schon in uralischer zeit nicht nur im dual und
 plural, sondern auch in den casus obliqui des singulars
 gebraucht. Wie diese sonderbare anwendung zu erklären
 ist, entzieht sich wohl vorläufig jeder beurteilung“. („Zur
 geschichte der personal- und possessivsuffixe im uralischen“,
 Le Mond Orientale IX 10.)

Koostades murdekaarte ja kogudes keelenäiteid igal
 pool Soomes, tuli mul ka kõnesoleval murdealal Kagu-
 Hämes neid omapärasusi tähele panna, mille üle Mark
 oma eelmainitud teoses on juurelnud; on ju esinduses kõi-
 kuvusi (vrd. Mark op. cit. 110, 120), ja üldse on kohalik
 vana murre oma possessiivsufiksites esinevate omapärasus-
 tega kadumas ning ainult mõne vanakese igapäevasest kee-
 lest või mälu järgi rekonstrueeritult kättesaadav. Mul oli
 liitti kihelkonnas õnnelik juhus oma keelejuhiks leida
 (aastal 1926²) taluperemees Eemil Lehtinen Ralansuu külast,
 tollal 54-a. vana, kes veel oivaliselt vana murret valitses
 (vt. muuseas tema parlografeeritud keelenäiteid Suomen
 murteet I, 90—92) ja kes päälegi oli oma teadaande järgi
 olnud „Virittäjä“ esinenud Nummela kasuõber ja kel-
 lega Nummela olevat oma kirjutise koostanudki. Hiljem
 kontrollisin tema teateid veel liitti *kunnaliskoti*'s (vaeste-
 majas) mõne vanakese keele põhjal ja võrdlevalt ka mujal
 naaberkihelkondades. Siinkohal peame leppima ainult mõne
 viitega, mis käesoleva küsimuse selgitamisel on kõige olu-
 lisemad.

² Tol teekonnal oli mul paar nädalat meeldivaks ja kasulikuks abi-
 liseks H. Pürkop (tollal veel üliõpilane), kes selle sõidu ja töö kohta
 „Eesti Keeles“ (a. 1926) ka mõningaid teateid on avaldanud.

Kõige huvitavam on ains. 2. isik. Näit. *sin kätes on kipiä* 'sinu käsi on haige', aga *sin kälens alla* 'sinu käe all', *loukkasit kälens, jalas* 'sa vigastasid oma käe, jala' (*seläns, külens* jne., aga nom. sg. *selkäs, külkes*), *pan pähäns* 'pane oma pähe'. Neis on muidugi gen., ak. ja ill. -n täiesti häälikuseaduslik niisama nagu säälnne tüve n õrk aste, kuna aga mujal (ja ühiskeeles) vormid *sinun kätesi alla, loukkasit kätesi* jne. — nagu ammu näidatud — on analoogilised. Aga sääljuures -ns võib litted ja laiemaltki Kagu-Häme idarühmas tähendada, et omatavaid on kaks või mitu, näit. *sin molemmat kälens* 'sinu mõlemad käed', *sin tuvans* 'sinu (mõlemad, kõik) toad' — ja sellega ongi meil too problemaatiline „pluurali tunnus n“ käes. Aga väga tähtis on tähele panna, et kuna näit. Lehtinen ütles kindlasti *sin molemmat kälens*, ta ütles niisama „kindlasti“ *sin molemmat tuvais*, ja see kõikuvus kordus ka mujal (*käleis - kälens, jalais - jalans* jne.); ka singulari genitiivis ja akusatiivis on sama lugu: *loukkasit kälens - käleis* 'vigastasid oma (teise) käe' jne.

Meil tuleb siin kohe meelde tuletada ordinaalarvsõnu *kolmas, neljas* jne. Kagu-Häme murdealale (kuigi mitte littedi) ulatub tüüp *kolmans* (<**kolmans*i), *neljäns, vilens* jne. Sellega võistleb lääne pool tüüp *kolmas, neljäs*, ida pool tüüp *kolmais, neljäis*; viimane (*kolmais, neljäis*) on ammu olnud üldtuttav Kannasel, ent ilmesti kaugel Uusimaalgi, nagu on veel praegugi kaugel Vihtis, sm. edelamurrete läheduses. On vaevalt usutatav, et vahepäälised Kagu-Hämeigi murded omal ajal neid diftongvorme ei oleks tundnud — kuidas nad muidu oleksid otsaga Vihtini sattunud? Nüüd aga u m b e s a m a l a l a l (Kannasel — Vihtis) leiame ka esinduse *poikais* 'sinu poeg', *käteis* 'sinu käsi', *tupais* 'sinu tuba' jne., ja vahepääl Kagu-Häme piirkonnas oli ju *pojans, kälens, tuvans* (nagu *kolmans*), kuid ka *pojais, käleis, tuvais* (nagu ilmesti on olnud ka *kolmais*). Järelikult valitseb neis algupäraseis *nsi*-juhtumeis teatav murdegeograafiline parallelism. On võimalik, et muljeerumispiirkonnas on kord sündinud häälikumuutus *-nsi > nis > is* (*kolmais, pojais*, anal. *poikais*) ja diftongvormid

on tunginud asundusajaloolistel põhjustel kaugele lääne poole, sattudes sääl kõrvuti *ns*-vormidega; võimalik ka, et häälikuseaduslik suhe oleks praegugi näit. *kolmais*, *pojais*, aga *kah(l)oksans(i)*, *pojallens(i)*. Nende vormide tekkimislugu ei ole siin oluline ega tähtis, tähtis on vaid fakt, et tüübid *pojais* ja *pojans* on kõrvuti sattunud ja veel tähtsam, et *pojans* (*kälens*, *tuvans* jne.) esindab oma *n*-iga häälikuseaduslikku ains. gen.-akusatiivi (nagu *poikahans* 'sinu pojasse' ains. illatiivi, *pojallens* 'sinu pojale' ains. allatiivi, *pojillens* 'sinu poegadele' mitm. illatiivi jne.), nõnda et *n* puhul ei tarvitse olla tegu mingisuguse „pluurali tunnusega“.

Et aga *n* neis Kagu-Häme murdeis pluurali tunnuseks ometi on saanud, on nähtavasti seletatav õige lihtsalt. Nii-sugused diftongiga vormid nagu *pojais* (<-ansi), *jalais* või võtame parem *verkois* (<*verkkonsi) 'sinu võrgu', *pellois* 'sinu põllu', *linnuis* 'sinu linnu', *kävüis* 'sinu käbi' olid juba oma kuju poolest väga kohased pluurali-vormideks, seda kohasemad, et nende kõrval *poikas*, *jalkas*, *verkkos*, *peltos*, *lintus*, *käpüs* tähendasid 'sinu poeg, sinu jalg, sinu võrk' jne. (näit. *tässä sin verkkos* 'siin sinu võrk' — *löüsin sin verkois* 'leidsin su võrgu', *sin verkois silmät* 'su võrgu silmad', ja hiljem ka tähendus 'leidsin su võrgud', 'su võrkude silmad', samuti nagu näit. *verkos* tähendab 'võrgus', *verkois* aga 'võrkudes'). Kui diftong siin pluurali funktsiooni oli omandanud, oli loomulik, et selle järel *poikas*, *verkkos* jne. tähendas ainult (nagu tähendab edasi) 'minu üks poeg', 'minu üks võrk' jne. Seletasime aga eespool, et neis murdeis on üksteisega kõrvuti sattunud tüübid *kolmais* ja *kolmans* ning *pojais* ja *pojans* (mõlemad: 'sinu poja', 'sinu pojad'), *verkois* ja *verkons* jne., ja nõnda juhtus, et ka nende funktsioonid segamini läksid: ka *pojans*, *verkons* hakkasid tähendama 'sinu mitmed pojad, sinu mitmed võrgud'. See algupäraselt ainult teatud obliikvakäänetele omane *n* omandas sedaviisi ka pluurali tähenduse.

Ainsuse ja mitmuse vahe ka omatavate suhtes tuleb küll ju kõikjal nähtavale neis käänetes, kus mitmuse tunnus

tüve juures on maksev: (gen.) *poikasi* — *poikaisi*, *poikiesi*, *pojalle*si — *pojillesi*, *verkostasi* — *verkoistasi* jne. On kõigiti loomulik, et keel katsub seda vahet ka nominatiiv-akusatiivigi puhul (kus mitmuse tunnuseks on olnud *t*) kui vähegi võimalik väljendada. Ingerimaa ingrikkude murretes on — nagu vanasti tuttav, vt. Porkka 80 — leitud selleks nii lihtne abinõu, et possessiivsufiksile *-t* otsa liidetakse: *jalkāst* (~*jalkaist*) 'sinu mõlemad jalad' (*jalkās* ~*jalkais* 'sinu teine jalg'), *orjanit* 'minu kõik orjad' (*orjani* 'minu üks ori'), *venehemmet* 'meie kõik paadid' (*venehemme* 'meie üks paat') jne. See püüd omatavate pluraalsust tarbekorral väljendada on ju nominatiiv-akusatiivi puhul niisama loomulik kui *i*-tunnust tarvitavais käändeis (näit. *pojastani* — *pojistani*, *verkoltasi* — *verkoiltasi*), ja vaevalt on kahtlus, et *t-d* tõepoolest kord on possessiivsufiksi ees tarvitatud, kuigi oletatavad ühendid (**tm*, **ts*, **tt*) kas tundmatuseni arenesid või analoogiliselt kõrvaldati. Ingrikkude murde olukord laseb igatahes aimata, kui loomulik on tarvidus pluraalse väljenduse järele, ja teeb seda kergemaks ka Kagu-Häme murde analoogilise plüurali oletuse.

Oleme oma murdes eespool käsitelnud ainult ains. 2. isikut. Esimese ja teise isiku vahel valitseb niivõrd kindel analoogianõue, et kui juba (Kagu-Hämes) näit. *pojais* tähendas 'sinu mitu poega', siis selle kõrvale oleks sündinudki *pojain* 'minu mitu poega' (: *poikam* 'minu üks poeg'). Nii ongi: *min kälein alla*, *katkasin kälein*, *min kälein on kipiät* (: *min kätem on kipiät*), *min piipuv vars* jne. Kuidas see *-n* on tuttavas *-ni*, *-n*-tüübis kord *-nm*-ist (ja *-tm*-ist?) tekkinud, on siinkohal kõrvaline asi (vt. sellest näit. Suomen murteet III b, 309). Siin ei ole *-n*-il „mitmuse märgina“ igatahes mingit esinemisvõimalust, vaid ainult diftongil ja tüve nõrgal astmel. Tüve nõrk aste saigi karakteristikuks vastaval korral ka teiste isikute juures 3. isik sg. ja pl.: *se katkas toisen käleh*, *molemmat käleh* 'ta murdis oma teise käe, mõlemad käed' (nom. sg. asemel harilikult *sen käs*, mitte *käteh*), *se, ne pulotti piipuh*, *molemmat piipuh* 'ta kaotas, nad kaotasid („poetasid“) oma piibu, mõlemad piibud'. Muidugi peab kogu see moodustus analoogiline

olema, pro nom. *käteh*, gen.-ak. *kälens* (< **kä,ensä*). Mitm. 1. isik.: *meitim poikamme* 'meie (üks) poeg', *meitim molemmat pojamme* 'meie mõlemad pojad', *meitin tupamme* 'meie tuba', *meitin tuvamme katto* 'meie toa katus', *molemmat tuvamme* 'meie mõlemad toad'. — Mitm. 2. isik: *teitiv vanhim poikanne* 'teie vanim poeg', *pojanne lapset* 'teie poja lapsed', *molemmat pojanne* 'teie mõlemad pojad', *tupanne* 'teie tuba', *tüö mälasitten tuvanne* 'teie värvisite oma toa' (Valkeala ka: *müö mälattih tuvanne*), *teitim molemmat tuvanne* 'teie mõlemad toad'. Nii siis neiski isikuis on tüve nõrk aste see, mis karakteriseerib gen.-akusatiivi ning ühilaasi omatava mitmust, mis üldse on ains. 1. isikust saadik ühendatud vastava gen.-akusatiivi saatusega. Ometi näikse ka hääl keelejuhtidel ebakindlust valitsevat mitm. 1. ja 2. isiku tarvitamisel, sest oli ka kuulda: *müö tervattih tupamme* (pro *tuvamme*), *teitin tupanne katto*, kuna nõrk tüvi ains. isikute juures oli alati kindel.

Jääb igatahes mulje, et *-n*-il ei ole Kagu-Häme murretes midagi tegu olnud mitme omatava funktsiooniga, vaid selle funktsiooni on juhuslikult köitnud enda külge ains. 2. ja 1. isik, kus oli gen.-akusatiivis tekkinud (ains. 2. isiku juures igatahes häälikuseaduslikult) pluuraliile omane diftong ning tüve nõrk aste (*verkois, tuvais, jalais*), vastandina ains. nominatiivile (*verkkos, tupas, jalkas*), ja kuna diftongvormid esinesid neis murdeis *n*-vormidega kõrvuti, läks teiste hulgas pluurali funktsioon ka *n*-vormidele üle, ühes tüve nõrga astmega, mis teistegi isikute gen.-akusatiivi ja järelilikult ka omatava mitmust hakkas karakteriseerima.

Mordva ja voguli possessiivsufiksisesse kuuluval või kuulunud pluurali *n*-l olgu omaette seletus. See võib ju olla, nagu tähendatud, demonstratiivpronoomeniga ühendatav, ja eriti olgu mainitud, et vepsaski vilksatab murdeti niisugune pronoomeni tarvitus „määratud deklinatsioonis“: *sormse* '(see) sõrm', *sormedne-sormene* '(need) sõrmed'. Teatavasti on *t* kõrval ka *k*-d soome-ugri algkeeles pluurali nominatiivi tunnuseks peetud, ja kahestki peaks jätkuma (pääle selle veel *i* pluur. obliikvakäänetes). Kui veel neist *k* näikse ikka kahtlasemaks jäävat (vt. Ravila

huvitavaid ja usutavaid järeldotsi Virittäjä 1938: Numerusprobleemeja, 292), jääb järele ainult *t*, ja sellegi seletus on loomulikem ainult vokaalilõppu oletades (vrd. sekundaarne pluur. gen. **kala-en*, kus *e* esindab ilmsesti põlist pluraali vokaali, muidugi muutunud kujul). „Tunnuste“ ja „lõppude“ ajalugu on selle võrra suudetud jälgida, et põhimõtteliselt peame nende asemel üldse oletama algpäraselt kindla tähendusega sõna, kuigi see „sõna“ sagedasti ei ole avastatav ega aimatavgi. Lauri Kettunen.

La marque du pluriel *n* dans les parlers de la Tavastie du sud-est.

L'auteur constate que nombre de finno-ougriistes remarquables (Paasonen, Setälä, Budenz, Szinnyei, Mark) et, marchant d'après eux, tout le corps des finno-ougriistes sont de ce point de vue que dans les langues finno-ougriennes il a existé une marque *n* pour désigner le pluriel de la chose possédée. Par ex. mordve *corat* „dein sohn“, *corant* „deine söhne“, *corazo* „sein sohn“, *coranzo* „seine söhne“ etc. Le spécialiste des suffixes possessifs Mark dans son étude „Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen I“ s'appuie en particulier sur un rapport apparaissant dans le parler finnois de Iitti (Tavastie du sud-est) *iupam* 'ma chambre', *tuvain* 'mes chambres', *tupas* 'ta chambre', *tuvans* (~ *tuvais*) 'tes chambres' etc. et il tire de là des conclusions d'une vaste portée. — Etudiant à son tour le parler de Iitti l'auteur a trouvé qu'à la 2. personne du sing., au génitif, à l'accusatif et à l'illatif *ns* peut indiquer qu'il y a une chose possédée, mais aussi qu'il y a deux choses possédées ou plus, ainsi *loukkasit kälens* 'ils blessait ta main', mais aussi *sin molemmat kälens* 'tes deux mains' etc. De plus une alternance *ns* ~ *is* (*kälens*-*käleis*) est encore possible. — Il est à remarquer que dans l'aire dialectale de la Tavastie du sud-est, au voisinage de Iitti les nombres ordinaires *kolmas*, *neljäs* sont représentés sous la forme *kolmans*, *neljäns* etc. Ce type est concurrencé par le type de l'ouest *kolmas*, *neljäs* et par celui de l'est *kolmais*, *neljäis*. L'auteur considère ici comme possible l'évolution phonétique *nsi* > *nsi* > *ns* > *is*. A Iitti le type *käleis* serait sorti de ce changement, tandis que le type *kälens* etc. serait une forme ayant subsisté conformément aux lois phonétiques. Le son *n* est tout a fait phonétique au génitif et à l'accusatif. Plus tard les formes à terminaisons *is* (*pojais*, *jalais* etc.) ont été traitées comme plurielles, car on connaissait aussi des formes *poikas*, *jalkas* etc. Mais comme à côté du type à terminaison *is* il s'était conservé un type plus primitif à terminaison *ns*, celui-ci acquit sur le modèle des terminaisons en *is* uniquement la signification du pluriel. Par analogie avec le rapport de la 2. personne *poikas* 'ton fils' — *pojais* 'tes fils', il s'est produit aussi à la 1. personne *poikam* 'fils' — *pojain* 'mes fils'; de même à la 3. personne du sing. et aux personnes du pluriel. Il est à remarquer qu'à Iitti ce n'est pas *n* qui indique le pluriel de la chose possédée, mais *i* à toutes les personnes et le degré faible du radical. C'est pourquoi on ne peut traiter les suffixes possessif finnois avec ceux du mordve et du vogoule, pour lesquels il faut trouver une explication séparée.

Akadeemilise Emakeele Seltsi üldaruanne 21. tegevusaasta (1940) kohta.

1. Seltsi üldtegevus.

Tegevusaasta algas AES-ile väga ebasoodsalt. Tolleaegne Hariduseministeerium oli jätnud AES-ile määramata toetuse murdeuurimiseks. Saadi ainult hädapärased summad „Eesti Keele“ väljaandmiseks, kantseleikuludeks ning mõningate katmata kohustuste korraldamiseks. Sellest hoolimata AES asus organiseerima murdekogumist. Murdeuurijatele korraldati kursus, kus lektoriteks olid prof. A. Saareste, murdekoguja S. Tanning ja AES-i ametnik A. Kukk. Samal ajal asuti energiliselt murdetööks vajalikke summasid muretsema — eraisikutelt ja mitmesugustelt asutistelt. Summade kogumine õnnestus üsna hästi. Rööbiti AES-iga hakkas ka nüüd juba liikvideeritud Eesti Teaduste Akadeemia tegelema murdetööga. Selleks mindi mööda AES-ist ja asutati vastav instituutki, millele määrati märkimisväärne tegevuskapital. See kõik oli aga asjata, sest senised kogujad jäid eranditult töötama AES-i juurde, kuigi oli teada, et nende idealismi ja kohusetunnet oli võimalus tasuda väga väheses ulatuses. Tegevusaasta teisel poolel aga sai AES oma murdekogumistööd jätkata märksa lahedamates tingimustes, sest pärast 21. juuni pööret Hariduseministeerium ja hiljem Hariduse Rahvakomissariaat määras selleks vajalikud summad.

Üldkoosolekuid tegevusaasta jooksul peeti 6, millest 3 toimus kevad- ja 3 sügispoolaastal. Koosolekuist oli üks peakoosolek, ülejäänud viis aga olid ettekandekoosolekud.

Ettekandeid üldkoosolekul on peetud üldse 6 isiku poolt 9. Esinesid 5 ülikooli õppejõudu (7 ettekandega), 1 üliõpilane (1 ettekandega) ja 1 isik (1 ettekandega) väljastpoolt ülikooli.

Aruandeaastal peetud ettekannete kronoloogiline nimestik:

Prof. A. Saareste, Sõna 'rätsep' etümoloogiast (vt. EKirj. 1940 lk. 225 jj., Sõnaseletusi).

Dr. P. Ariste, G. Mülleri keelest (vt. Acta B 46, Georg Mülleri saksa laensõnad).

Emakeeleõpet. A. Kask, Ülevaade AES-i kahekümneaastasest tegevusest (vt. EK 1940 lk. 34—49).

Üliõp. A. Kukk, Murdesõnaraamatu proovartiklitest.

Lektor J. V. Veski, Rõhkadverbiaal (vt. EK 1940 206—211, Sõnade rõhutamisest lauses).

Prof. Kr. Kure, Keeleteadusest Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidus.

Prof. J. Mägiste, Jätk läänemere-soome ja volga-soome sõnaseletustele.

Prof. A. Saareste, Ainsuse illatiiv kolmesilbilistel tüvedel (vt. EK 1940 212—228).

Lektor J. V. Veski, Muutkondadest eesti keeleõpetuses (vt. EK 1940 237—244).

Koosolekutest osavõtjaid oli: liikmeid 12—37, külalisi 3—51, kokku 17—88 inimest. Keskmiselt oli igast koosolekust 43 osa-

võtjat, nendest liikmeid 24, külalisi 19 (eelmise aasta vastavad arvud on 33, 23, 10). Seega näitab koosolekutest osavõtjate arv aruandeaastal tõusu niihästi liikmete kui ka külaliste osas.

2. Juhatuse ja teadusliku sekretäri tegevus.

Juhatuse koosseis. Aruandeaastal kuulusid juhatusse A. Saareste (esimees), J. V. Veski (abiesimees), A. Kask (abiesimees), E. Elisto (sekretär), A. Kukkk (abisekretär), V. Raud (abisekretär), R. Toona (laekur), M. Lubi (abilaekur), A. Laan (raamatukoguhoidja). E. Elisto Tartust lahkumise järel asendas teda V. Tauli.

Koosolekuid on juhatus aruandeaastal pidanud 16, nendest kevadpoolaastal 12 ja sügispoolaastal 4. Päevakorrapunkte on olnud arutusel üldse 85, nendest esimesel poolaastal 61 ja teisel 24 (eelmisel aastal oli 20 koosolekut 140 päevakorrapunkti).

Teadusliku sekretäri kohustetäitjaks oli V. Niilus kuni 1. VI 40, kes nimetatud kuupäevast arvates kinnitati teaduslikuks sekretäriks. — AES-i büroo, 21. juuni tän. 24 (end. Rüütli tän. 24), oli avatud teadusliku sekretäri kõnetundideks äripäeviti kl. 13—14.

Aasta kestel on sisse tulnud 305 kirja, nendest keelelisi küsimusi käsitlevaid 133, murdetöösse puutuvaid 70 (peale nende on saabunud postisaadetisi, vastuseid ja mitmesuguseid teateid korrespondentidelt 249), muid 102. Välja läinud on isikutele ja asutistele 758 kirja ja teadet, nendest keeliste küsimuste (eriti ees- ning perekonna- ja kohanimede ning kinnistusüksuste nimede) kohta 140, murdetöö asjus 140, muid 478 (lisaks nendele on korrespondentidele saadetud 554 mitmesugust saadetist, teadet ja informatsioonikirja).

Kirjastatud on peale ajakirja „Eesti Keel“ (mille kohta järgneb eriaruanne) AES-i toimetiste seitse numbrit (ärratrükkidena ajakirjast „Eesti Keel“):

XLI, J. Mägiste, Läänemere- ja volga-soome keelte võrdluste alalt,

XLII, A. Saareste, Keele osast vaimu arengus,

XLIII, Murrete sõnaraamatu näiteartikleid,

XLIV, Piibli keelest,

XLV, A. Saareste, Piiblikeel ja rahvakeel,

XLVI, A. Saareste, Sõna *kilu* algupärasest ja sisetunnusist,

XLVII, J. Mägiste, Kagu-eesti murde eitavast *k*-aineseta imperatiivist.

Peale nende on kirjastatud veel AES-i korrespondentide võrgu instrueerimiseks „Mõned juhtnöörid ja selgitused korrespondentidele“, mille on aineteel koostanud H. Keem.

AES-i raamatukogu on aruandeaastal suurenenud 227 uue köite võrra. Aasta lõpul oli raamatukogus 1480 köidet.

Väljaannete vahetusse on AES aruandeaasta kestel astunud ühe kodumaa ja ühe välismaise teadusliku asutisega. Aasta lõpul oli AES-il väljaannete vahetus 23 kodumaa ning 19 välismaa ajakirja ja asutisega.

1940. a. jooksul on AES-i vastu võetud 10 uut liiget (eelms. a. 10).

V. Niilus,
teaduslik sekretär.

Murdetoimkonna 1940. a. tegevusaruanne.

Vastavalt varematal aastatel kinnitatud kavale oli aruandeaastal murdetöö peaeesmärgiks küsitlemise jätkamine Wiedemanni sõnaraamatu alusel.

Murret koguma minema nõustus 24 isikut, hiljem nendest loobus 7 — peamiselt isikliku töökoormatuse rohkuse tõttu.

Murdeaineseid oli kogumas 17 stipendiaati ja teatmetehankijat (eelmisel aastal 16), üldse 17 punktis, need olid:

1. Annus, Endel	—	Laiusel ja Kursis,
2. Arike, Juhan	—	Muhus,
3. Koit, Enn	—	Kihelkonnal,
4. Kukk, Armin	—	Kihelkonnal,
5. Must, Kustav	—	Jüri,
6. Raiet, Erich	—	Simunas,
7. Reitsnik, Helga	—	Lüganusel,
8. Rets, Aksella	—	Põltsamaal,
9. Romet-Rink, Hildegard	—	Rakveres, Viru-Jaagupis, Viru-Nigulas,
10. Salu, Herbert	—	Lüganusel,
11. Siimer, Salme	—	Martnas,
12. Tanning, Salme	—	Kodaveres,
13. Univere, Aili	—	Kodaveres,
14. Vinkel, Aarne	—	Jaanis,
15. Vint, Helmi	—	Viru-Nigulas,
16. Volt, Astrid	—	Pärnu khk-s,
17. Vunk, Vinifred	—	Mihklis.

Ülevaate kogutud materjalist saame alljärgnevast tabelist:

Wiedemanni järgi kogutud ainestikku (5 khk-st)	38.930	sedelit
Lisasõnastiku järgi kogutud (6 khk-st)	7.177	„
Kohanimesid (6 khk-st)	5.714	„
Muid andmeid (haruldasi sõnu jne.)	137	„

Kokku: 51.958 sedelit
(1939. a. 55.247 „)

Peale eelloendatu on kogutud veel 847 lk. tekste (eelmisel a-l 397 lk.), mis oma enamikus pakuvad rikkalikku materjali nii leksikaalses, morfoloogilises ja süntaktilises kui ka etnograafilises ja folkloristlikus osas. Tekstide (aga ka sõnasedelite) puhul on rõhku pandud rikkalikule fotomaterjalile, mis aitab selgitada sõnatähendusi.

Eeltoodust nähtub, et sõnasedelite üldarvus on tulnud tagasi-minek 3289 sedeli võrra, seevastu on aga tekste 450 lk. rohkem kui eelmisel aastal. Üldsummas oli aruandeaastal kogumisaeg 715 päeva (eelmisel a-l 698 p.). Iga koguja kohta tuleb keskmiselt 3056 sedelit (eelmisel a-l 3453 s.) ja 42 lk. tekste (eelmisel a-l 24 lk.).

Aruandeaastal on lõpule jõutud Wiedemann'i sõnaraamatu järgi küsitlemisega Muhus (eelmisel aastal Karksis). Nimetatud punktis on kogunud 4 aastal (kokku ligemale 9 kuud) J. Arike, kes on sealt saanud ligi 36.000 sõnasedelit. Lõpule jõudmas on küsitlemine Wiedemann'i järgi Kihelkonnal.

Keelejuhte on aruandeaastal Tartusse kutsutud kolm, neljal juhul.

Nimetatagu veel, et korrespondentidele on saadetud laiali mitmesuguseid informatsioone ja küsimuslehti. Korrespondentide nimestikku on laiendatud, kusjuures erilist rõhku on pandud kvalifitseeritud teatmetesaatjate arvu suurendamisele. Praegu on 108 korrespondenti, neist 30 aktiivset. Märkimisväärseid tulemusi on andnud korrespondentidele korraldatud tekstidekogumise võistlus, mille tulemusena loodetakse saada kuni 1000 lk. (praegu juba käes 880 lk.) kõige mitmesugusemaid keelelisi, etnograafilisi ja folkloristlikke teatmeid. Korrespondentide võrgu korraldajaks oli H. Keem.

AES-i kogude korraldajateks oli üliõpilane A. Kuk, kataloogijaks ja kogude jooksva korrashoiu teostajaks H. Romet-Rink, eriülesannetel tegutsesid S. Tanning, T. Linge ja R. Laanes, esimene murdekogude ja teine vanema kirjakeele sõnavaara korraldamise alal.

Koosolekuid on Murdetoimkond aruandeaastal pidanud 4. Toimkonna juhatajaks oli A. Saareste, liikmeteks F. Linnus, A. Kask, R. Toona, A. Kuk.

V. Niilus,
teaduslik sekretär.

„Eesti Keele“ 1940. a. aruanne.

Ajakirja toimetuse koosseis aruandeaastal oli järgmine: J. V. Veski — peatoimetaja, V. Niilus — toimetusesekretär, J. Mägist ja A. Kask — toimetuse liikmed.

Ajakirja ilmus 8 numbrit (kokku 264 lk.), neist kolm kaksiknumbritena. Aastakäigu kolm numbrit olid erinumbrid — esimene prof. J. Mark'le tema 50-ndaks sünnipäevaks, teine prof. E. A. Tunkelo'le tema 70-ndaks sünnipäevaks, kolmas mag. J. Aavik'ule tema 60-ndaks sünnipäevaks.

Kaastöölisi oli ajakirjal aruandeaastal 23 (eelm. a. 15). Nendest oli ülikooli õppejõude 9 (kelle hulgas 2 välismaalast), teisi ülikooli lõpetanud 10, üliõpilasi ja muid kaastöölisi 4.

Kirjutisi on ilmunud 44 (eelm. a. 45). Võõrkeelseid kokkuvõtteid on avaldatud 23, nendest üks saksakeelne, neli ingliskeelset ja ülejäänud prantsuskeelsed.

Teadusliikudest artiklitest on esikohal etümoloogilised arutlused — arvult 11, nende kõrval tuleb nimetada kirjutisi morfoloogilistest küsimustest — nimelt 4; muudest kirjutistest nimetatagu laensõnu, eesti murdeid, foneetikat ja teatavaid etnograafilisi küsimusi käsitlevaid — igast 1. Praktilisi keeleküsimusi on käsitletud põhimõttelistes kirjutistes, arutlustes ja poleemikas, kokku 11 juhul. Eluloolisi ülevaateid ja märkusi on avaldatud 4, raamatute tutvustusi ning arvustusi 3, mitmesuguseid aruandeid ja ülevaateid AES-ist 8.

V. Niilus,
EK toimetusesekretär.

Raamatute ülevaade.

Mariiski Naučno-Issledovatel'ski Institut sotsialističeskoj kulturo / Trudö. Vöpusk I / Gorno-mariiski filiaal Mariiskogo Gosudarstvennogo Izdatel'stva / Kozmodemjansk 1940.

Vaadeldava koguteose eessõnast selgub, et Mari Sotsialistliku Kultuuri Teaduslikku Uurimisinstituuti on kahe aasta eest puhastatud fašismi trotskistlik-buhhaarinlikust ja kodanlik-natsionalistlikust agentuurist, misjärel MARNIINSK-isse¹ on tulnud suuteline teaduslik noorus, kes bolševistlikult on hakanud likvideerima kahjuluse tagajärgi kultuuririndel. 1938. ja 1939. aasta jooksul on Instituut lahendanud rea eriti hädalisi keele, kirjanduse ja ajaloo küsimusi. Nii on tulnud viibimata korraldada mari kirjakeelte uue alfabeedi ja õigekirja küsimused, missugune töö on sooritatud kolme kuuga. Ilmumas on mari keelte ortograafilised sõnastikud². On asutud mari-vene sõnaraamatu koostamisele.

Ajaloo sektsioon on koostanud ülevaate 1917.—20. a. sündmustest, edasi ürikute ning ainestike kogu mari rahva ajaloo kohta kõige vanematest aegadest kuni XVII sajandini. Vastava leppe kohaselt on kirjutatud algupärane teos „1905. a. revolutsioon Mari alal“ ja lõpetamisel on uurimus „Maride osavõtt Rasini liikumisest“.

Kirjanduse ja rahvaluule sektsioon on peale uurimisainete läbitöötuse teinud hiiglatöö mari rahvaloomingu parimate näidiste kogumise ja avaldamise alal. Kahe uurimisreisiga on kogutud ümmarguselt 350 muinasjuttu ja 3000 laulu ning fonograafitud 250 laulu. Peale juba väljaantud kolhoosilaulude kogu on ettevalmistusel nii teaduslikud kui ka populaarsed muinasjuttude, laulude, legendide, mõistatuste ja kõnekäändude kogud. On asutud mari kirjanduse ja rahvaluule ajaloo monograafia kirjutamisele, millist teost võidakas kasutada õppevahendina kõrgemais õppeasutis. On antud trükki käsiraamat draamaringide tarvis „Lavastaja töö“. Antakse välja 7 rahvalaulu-ümbertöötust laulu jaoks klaveri saatel. On ettevalmistusel akadeemiline kogu rahvaviise ühes tekstidega, mis sisaldaks umbes 300 fonograafitud laulu.

Instituudi „Tööde“ I köite artiklid ei ole mingid põhjapanevad uurimused, mille kallal Instituudi kaastöölised oleksid saanud istuda aastate kaupa. On ka arusaadav, et Instituut ja selle noored kaastöölised ei saanud kohe käsile võtta suuri monograafiald, mida oleks teostatud viltsaastakuti. Nad pidid enne kasvama eri teemade läbitöötuse alal ning seda kasvu osutabki käesolev köide.

Eessõnas rõhutatakse veel, et kõik käesoleva koguteose kirjutistes puudutatud küsimused on vägagi aktuaalsed, enamikust neist ei ole kirjutatud, või kui, siis vaenulikelt idealistlikelt seisukohtadelt. Kolmandaks aga on see „Tööde“ esimene köide kohane tutvustama Instituudi teaduslikku suunda ja tema arenemise edasisi perspektiive. Veel rõhutatakse eessõnas, et esitatavad kirjutised on suurelt osalt noorte esikteosed, milles on võimalik leida

¹ Nii lk. 3 lühendatud. Lk. 107 jj. leidub otstarbekohasemana tunduv lühend MARNIISK.

² Vahepeal juba ilmunud. A. R.

puudusi nii väljenduse kui ka vene- ja muukeelse teadusliku kirjanduse kasutamise alal.

Esimeseks kirjutiseks käsitledavas teoses (lk. 6 jj-d) on V. M. Berdnikov'i „Lenin ja Stalin mari rahva lauludes“. Revolutsioonieelse aja laulud olid rahvuslikud nii vormilt kui ka sisult. Uued laulud, millest siin valimik esitatakse, on hakanud väljendama kogu nõukogude rahvale ühiseid mõtteid ja elamusi ning nende keskseteks kujudeks on Lenin ja Stalin.

Järgneb K. A. Tšetkarev'i kirjutis (lk. 17 jj-d) „Mari terminitest „muinasjutu“ kohta“, mis moodustab õieti I peatüki ühest ulatuslikumast mari muinasjuttude kogust ning mis Suure Oktoobrirevolutsiooni 20. aastapäeva puhul korraldatud üleliidulisel noorte teadlaste võistlusel on saanud 2. kategooria preemia ning üleliidulise komitee 3. kategooria preemia. Rakendades akadeemik N. J. Marr'i uut õpetust keelest jõutakse siin kokkuvõttes järgmisele tulemusele: „Järelikult, kõik terminid: š o m a k 'sõna', j o m a k 'muinasjutt' (nüidu-mari); š a j a 'sõna' või 'jutustus' (mäe-mari) ja š o j a 'muinasjutt' (Morki rajoon) on tekkinud diferentseerumise teel ühest sõnast š o - j a ehk š o - m a k, s. o. terminist 'sõna', samuti kui 'tõde'. Übermoodustumine teostus sibilantide spirantisatsiooni seadusele vastavalt ja kõigi nende terminite elemendit omakorda lähevad tagasi marilaste totemijumalusele j u m o“ (lk. 19) 3.

Järgneb I. F. Andrejev'i kirjutis „Omadussõna mari keeles“ (lk. 23 jj-d), selle autori esikteos, on juba saanud positiivse hinnangu osaliseks N. J. Marr'i nimelises Keele ja Mõtlemise Instituudis. Nagu üldse kõik kodanlikud õpetlased on lähtunud keelte tüülist isoleeritusest, nii ei ole ka mari kodanlikud rahvuslased tähtnud mari keelde võtta rahvusvahelisi ja vene sõnu, vaid nende rahvaauenuliste püüete eesmärgiks on olnud eemale juhtida töötavad marilased sotsialistliku ehitustöö üldisest käigust, hävitada NSVL-u rahvaste vennaliku ühtsus. Edasi antakse rohkete näidete illustreeritud ülevaade mari liht- kui ka tuletatud adjektiividest. Eri peatükkides käsitletakse uusi (rahvusvahelisi ja vene) adjektiive mari keeles, omadussõnade võrdeid, ja lõpuks peatutakse adjektiivide geneesi küsimusel, rakendades N. J. Marr'i teooriat.

Järgneb S. I. Ibatov'i (Eman'i), noore kirjandusloolase töö „Revolutsioonieelsed kirjalised mälestusmärgid mari keeles“ (lk. 42 jj-d), mis moodustab esimese osa sama autori pikemast sama-ainelisest tööst. Selle uurimuse avaldamine on olnud eriti tingitud tarvidusest, anda üliõpilastele ja õpetajatele mingeid materjale nimetatud ala kohta. Autor käsitleb oma ainet silmapaistva hoolsusega, nii et sellest tõepoolest palju on õppida.

Järgmiseks kirjutiseks on K. A. Tšetkarev'i ülevaade „Mari folkloori kogumise ja avaldamise ajaloost kuni 1917. aastani“ (lk. 63 jj-d). Autor läheneb oma probleemile kahelt seisukohalt: 1) kes ja kuidas kogus mari rahvaloominguid ja 2) mida koguti ja kuidas, nimelt millisteks eesmärkideks kogutud aines-tikku kasutati. Mari revolutsioonieelse rahvaluulekogumise kriiti-

³ Tšetkarev ei maini ning nähtavasti ei tunne M. Räsäse tööd „Die tschuwassischen lehnwörter im tscheremissischen“ (SUST XLVIII, Helsinki 1920), kus *jomak* (lk. 130) ja *šoja* ning *šomak* (lk. 210 jj-d) seletatakse laenukena tšuvašist.

line vaatlus võimaldab eraldada neli rühma inimesi, kes töötasid umbes ühtaegu. Esimene neist koosnes vene teaduslike seltside liikmeid, teise moodustasid välisuurijad, peamiselt Helsingi Soome-ugri Seltsist. Kolmanda rühma kujundasid eri misjoniseltsidesse kuuluvad õigeusu misjonärid. Viimaseks — neljandaks rühmaks oli mari kodanlik-natsionalistlik intelligents. Esimesse rühma kuulusid näit. Znamenski, F. Vassiljev, I. N. Smirnov ja S. Kuznetsov, kellest õieti ükski ei olnud päris folklorist. Välisuurijatest mainitakse kõigepealt kolme vanemat kogujat: V. Porkka't, A. Genetz'it ja G. J. Ramstedt'i, kelle rahvaluule-väljaannete kohta öeldakse, et need moodustavad tähtsa abivahendi kaasaegsele keeleteadusele ja niisama edukalt saab neid kasutada näidetena mari möödunud sajandite kunstiloomingu võrdleval ajaloolisel jälgimisel. Need materjalid aga „ei anna täielikku kujutlust terviklikust, lakkamatust suulisest loominguist, nad puudulikult peegeldavad ekspluateeritava mari rahva progressiivseid lootusi ja ootusi. Ei või olla, et rahva hulgas siis olees ainult selline folkloor, mis osutas üksnes arhaikat, patriarhaalset kultuuri. Hoopis selle vastu, rahval juba olid oma repertuaaris sotsiaalselt teritatud olustiku-muinasjutud rikastest, pappidest ja ka kujukad sotsiaalse protesti laulud. Mari folkloorisse sellise ühekülgse suhtumise põhjus peitub tolle aja teaduse eesmärkides ja ülesannetes endis. Need välismaised kogujad olid mütolooigid-kolonisaatorid. Neid ei huvitanud mitte loominguoptsess tervikus, vaid ainult selle vanad vormid, mari kõige püsivam mineviku keel, mis leidis väljendust nendes rahva tavandliku ja eepilise luule näidistes. Teiselt poolt aga keeleteadlaste-kogujate ülestähendusi kontrolliti kohalike misjonäride poolt. Järelikult kohalik tsensuur ei lasknud läbi neile mittesobivat aimestikku” (lk. 69).

Uuematest väljaannetest tunneb vaadeldava uurimuse autor Y. Wichmanni uržumi kogu⁴, sama autori 1931. a-l ilmunud ulatuslikku publikatsiooni (SUST LIX) ja E. Lewy kogu „Tschere-missische Texte”. Wichmanni kohta märgitakse: ta käinud ka 1928. a-l maride juures rahvaluulet üles tähendamas⁵. Asjaolu, et tema kogudes leidub ainult arhaikat, mitte aga klassivahekordi peegeldavat rahvaluulet, seletatakse mari kohalike kodanlike natsionalistide mõjustusega. Suhteliselt suurima tunnustuse osaliseks saab Lewy, kes pannud kirja mari sõjavangidelt kõik, mis nad teadsid, ilma ülestähendatu klassi-sisus orienteerumata. Tõsetakse esile, et see on esimene kogu, kuhu on sattunud muu hulgas tervelt 8 olustiku-muinasjuttu, neist 2 satiirilist juttu valmulikest, ning üks jutt ahnest papist ja kavalast töölisest koguni on väljaandes esimeseks. Lewyle heidetakse ette omapärast foneetilist tähestikku ja tekstide avaldamist ilma tõlketa⁶. Mainitud

⁴ mida tsiteeritakse küll ungarikeelse pealkirjaga, kuid mingi arusaamatuse põhjal väidetakse olevat ilmunud Helsingis SUS-i Toimetiste sarjas (s: NyK XXXVIII).

⁵ Nähtavasti on siin tegu mingi arusaamatusega, sest niisugusest reisist ei ole Wichmannil mitte sõnagi mainitud. K. Tšetkarev aga kinnitab kirja teel, et ta teab sellest pealt-nägi ajateaduse järgi.

⁶ See väide on taas kahjuks eksitus, mille nähtavasti on põhjustanud asjaolu, et Lewy tekstide tõlge on ilmunud eraldi köites. Seda viimast vist ei olnud kirjutise autoril käepärast.

kuus kogu olevatki kõik, mis välismaised teadlased olevat teinud mari folkloori alal. Sellest väitest nähtub, et MARNII(N)SK'is ei tunta Ö. Beke mari tekstiväljaandeid (ei 1929 ja 1934 Viinis ega 1931 Oslos, 1938 Helsingis, 1939 Tartus ilmunuid) ja edasi mitte ka 1939 Helsingis ilmunud Paasose tekstikogu (SUST LXXVIII).

Edasi esiatatakse süstemaatiline ülevaade mari folkloori kogumise kohta mari ja vene kogujate poolt. Venekeelse tõlkega väljaannetest on eriti nimetamisväärsed F. Vassiljev'i (1887) ja A. Aptrijev'i (1908) omad. Puht-marikeelsete publikatsioonide teotajaks oli esimene mari intelligents, mis hakkas tekkima 1905. a. Vene revolutsiooni paiku. See intelligents tuleb jagada kahte rühma, kellest esimese moodustasid reaktsioonilised noored võimalikud-misjonärid. Teine, mari rahvaluule kogujate aktiivseim rühm, koosnes ilmlikust intelligentsist — õpetajaist ja teenistujaist, kes koondusid oma organi „Mari kalender“ ümber. Nõukogude teaduse seisukohalt mittesoovitavale tulemustele jõudis esimene mari intelligents esiteks sel põhjusel, et ta võrsus peamiselt mari küla kulaku-osast ning tema ideoloogia oli eraomanduslik. Teiseks aga taotles ta luua minevikku idealiseerivat kodanliku sisuga mari kultuuri, rakendades slavjanofiilide-mütoloogide eeskujuga ning harrastades mariofiilset natsionalistlikku mütoloogiat. Seejuures olid mari intelligentide ülestähendused enam-vähem juhuslikku laadi. Sellist kodanliku sisuga rahvusliku kultuuri taotlesid mari haritlased kuni 1917. aastani ning alles siitpeale kõrvaldati kodanlikud natsionalistid.

Järgneb N. A. Martõnc'vi töö „Usulise sekti „Kugu sorta“ jäänused ja selle reaktsiooniline osa sotsialistlikus ehitustöös“ (lk. 82 jj-d), milles antakse huvitav ülevaade selle omapärase usulahu kohta, mida Wichmann⁷ iseloomustas kui „reformeeritud paganismust“. Sellest sektist on säilinud viletsad jäänused Kerda ja Upša külas, mis aga siiski tähelepandavalt kahjustavad sotsialistlikku ehitustööd.

Edasi annavad M. P. Tšhaidze ja J. F. Andrejev aru „Gorki oblasti Tonšajevõ rajooni marilaste keele kohta (keelelise uurimisreis tulemuste põhjal)“ (lk. 93 jj-d). See uurimisreis võeti ette 1937. a. suvel eesmärgiga: 1) selgitada Tonšajevõ murde ühtivaid ja mitteühtivaid sõnu mäe ja niidu kirjakeelega; 2) koguda keelenäiteid: toodangujutustusi ja kolhoosnike kõnelusi; 3) üles tähen-dada kohanimesid ja 4) selgitada T. murde grammatilised erijooned. 20-päevase tööperioodi kestel koguti umbes 4000 sõna akad. N. J. Marr'i analüütilises transkriptsioonis, pandi kirja kuus toodangujutustust ja üks mahukas muinasjutt, koostati täielikud pööramis- ja käänamistabelid ning eraldi märgiti fonetiliselt ja morfoloogiliselt erijooni. Uurimisreis osutas, et Tonšajevõ rajooni marilasi tuleb varustada kirjandusega mäe-mari, mitte aga niidu-ida-murdes, nagu seni. Uurimisreis kestel kogutud ainestikke kasutatatakse edaspidi mari keele dialektoloogilise kaardi koostamisel kui ka üksikute aktuaalsete keeleteemade läbitöötusel.

Järgneb I. M. Zalkin'd'i huvitav lühem töö: „Rahutused Uržumi talupoegade-marilaste keskel a-il 1888—1889“ (lk. 100 jj-d). Tolleaegse Vjatka abikuberner'i väljenduse järgi olid kubermangu kõlge vähem ustavaks elanikkonnaks mari talupojad. „Nad on“, nii kirjutas too tegelane oma sala-aruandes, „loomu poolest toored ja äärmiselt jultunud; kuigi enamik neist puuduilikut on omanda-

⁷ SUST LIX 74 jj-d ja SUSA XLV, 7 1 jj-d.

nud vene keele, on nad endile selgeks teinud sõna ВЫМОГАТЕЛЬСТВО (väljapressimine) mõtte ning lähima rahulolematuse korral kohalike võimudega nad koostavad valdades kihavate eru-alamametmeeste vahendusel igasuguseid kaebusi ning öördusi, mis sagedamini saadetakse Vjatksse kubernerile ja arhiereile, kuid sageli ka Peterburisse“. Muidugi ei olnud kaebustest mingit kasu ja rahu-tused suruti veriselt maha.

Edasi annavad I. F. Andrejev, K. F. Smirnov ja D. Solovjev aru MARNIISK-i 1938. a. juuli-augusti uurimisreisi keele-rühma tööddest (lk. 107 jj-d). Uurimisreisi ülesandeks oli: 1) uurida niidu-ida mari uue alfabeedi ja ortograafia kättesaadavust teatud rajoonides; 2) anda tegelikku abi rajoonide ajakirjanduse töölistele mari keele uue alfabeedi ja ortograafia läbiviimisel; 3) selgitada erinevusi uute sõnade tarvitamises; 4) selgitada teatud rajoonide põhilised murdejooned, võrreldes neid niidu-ida kirjakeelega. Niidu-ida kirjakeele uuendus seisneb selles, et on võetud tarvitusele tähed E, Ю, Я ja Ц, Ф, X ja Ц. Varemni tarvitati: E asemel ЯЭ, Я asemel ЯА, Ю asemel ЯУ. Konsonantide järel tähistas E, Я, Ю peenendavat mõju märk Ъ, mida mari senises kirjas niivõisi õige rohkesti esines. Ц asemel tarvitati varem ТС (näit. революцтсий 'revolutsioon'), ЦЦ asemel ЦЦЦ (училищце 'kool'), Ф асэндати П-га паврик 'vabrik' ja X — К-га (колхоз 'kolhoos'). Nisugune asjaolu on viinud rahvuslikule kinnisusele keelelises ehitustöös. E, Ю, Я tarvituselevõtu ja tegelikus tarvituses juba esinenud Ц, Ф, X ja ЦЦ legaliseerimisega on loodud ühtlane märkimisviis mari ja vene keelele ning sel teel, nii rõhutavad autorid, on veel enam tihen-datud nimetatud töötavate rahvaste vastastikust ühendust, veel enam kindlustatud vennalikkude liitu ning suurt sõprust paljurahvalise võimsa sotsialistliku kodumaa rahvuste vahel. Uurimisreisil kogutud ainesistikud, kolhoosnike ja ajakirjanduse tegelaste arvamisavaldused on kinnitanud, et mari keelte alfabeedi ja ortograafia küsimused on lahendatud õigesti, s. o. vastavalt sotsialistliku ehitustöö huvidele. Oskussõnastiku küsimuses tuleb Instituudi käsi-tust mööda otsustavat võitlust pidada niihästi abstraktse internat-sionalismi kui ka kodanlik-natsionalistlike tendentside vastu, mis mari keelt lahutavad teiste keelte mõjust.

Koguteoses järgnevad veel: V. F. Kouka'ni „Lühike aruanne MARNIISK-i 1938. a. suve uurimisreisi kestel tehtud tööst“ (muusikalise folkloori kogumise alal, lk. 122 jj-d) ja A. M. Berdeni-kovi lühike kokkuvõte: „Kahe ajalooliste traditsioonide ja legendide kogumisetke tulemused“ (lk. 126 jj-d).

Eelnevas on võrdlemisi üksikasjalikult refereeritud ja tsiteeritud kõnesolnud väljaannet, et tutvustada eesti lugejale Mari Auto-noomses Sotsialistlikus Vabariigis tehtavat kogumise ja uurimis-tööd keele-, ajaloo- ja rahvateaduse alal. Seejuures ei tule unustada, et tegu on ainult kaheaastase töö tulemustega.

Koguteose välise külje kohta oleks märkida, et raamatu trük-kinud Mari Riikliku Kirjastuse Mäe-mari Osakond Kozmodem-janski kahjuks kannatab tõsise puuduse all: ei ole küllaldaselt ladina tähti, eriti suuri tähti, nii et juba väheste tsitaatide ladumi-sel tekib raskusi. Ka trükivigu on eriti ladinatähelistes tsitaatides rohkesti. Viimane asjaolu nähtavasti seletub Instituudi vastavate kaastööliste esialgse vähese vilumusega, mis jätkubas muidugi kasvab. Nilsamuti tahaks loota, et varsti võimalusi leitakse Mari Riikliku Kirjastuse Kozmodemjanski trükikoja täiendamiseks tea-duse nõuetele vastavalt.

A. R.

Mitmesugust.

Rõhk võõr- ja laensõnus ja muid vähemaid keelelisi küsimusi.

Võõrsõnade rõhk on meil muidugi lähtekeelne, laensõnade rõhu alal näeme aga kaht tendentsi võistlevat: üks on lähtekeelse rõhu säilitamise tendents, teine eestipärase rõhu ala laiendamise tendents.

L. Kettunen Eesti Kirj. 1920 soovitas eestistada rõhult kas või kõik võõr-(resp. laen-)sõnad (soome moodi). Seda teed on meil käidudki, kuigi pole mindud äärmiste konsekventsideni.

J. Aavik (aastakümneid juba, viimati „Õpikus“) propageerib lähtekeelse rõhu säilitamist kas või kõigis laensõnus. Aaviku argumendid: 1) tuleb vältida nobedate silpide arvu kasvu; nobedad silbid on väga inetud, annavad meie keelele mingi pudi-padi-pobiseva ilme; 2) esisilpide järjekindel rõhutamine on lätipärane.

Allakirjutanu seisukohavõtt.

J. Aavikule muret tegevat nobedate silpide ülirohkest pole tegelikult olemas, sest ta on lugenud tähti, mitte häälikuid. Häälikuid lugedes on näha, et mitte kõik *a*-d pole *ä*-d, on küllalt *a*-sidki. Ja need poolpikad vokaalid toovad keelde küllaltki vaheldust, nii et eesti keeles tegelikult nii väga palju *pudi-padi* polegi. — Taunides meie tavalise rõhutamisviisi lätipärasust jätab J. Aavik targu mainimata, kuidas on lugu soome keeles. Ja kust need lätlasedki oma praeguse rõhutamisviisi said? Küllap ikka liivlastelt (leedu keeles on ju hoopis teissugused rõhuolud).

L. Kettuneni soovitatav talitusviis laensõnade rõhu määramisel on küll eestipärane ega tarvitse halb olla, ent eesti keelele pole võõrad teissugusedki rõhuolud. Näit.: *maailm, üks-teist, aitäh, kuninganna, kukeléeegu*. Ja kuigi *eksemplar, materjal, séminar* pole halvemad kui *eksemplaar ~ eksemplaar* on vormid nagu *barbaarne, sümbolne* ilmselt paremad kui **barbarne, *sümbolne*. Järelikult: õigus Kettunenil, õigus Aavikul, vaja ainult selgusele jõuda, kui suurel määral kummalgi õigus on.

Allakirjutanu esitab järgmised üldjoonelised empiirilis-praktilised juhised (^ tähistab silpi, ' pearõhku, ` kaasarõhku).

1. $\sim \acute{\sim}$ (sobib igasuguse lõpuga):

idee, kliše, palee, büroo, platoo; koraal, kultuur, brošüür, probleem; kolleeg, varjaag, despoot, burjaat, anood; absurd, sofism, distants.

2. $\acute{\sim} \sim$ (sobib lõpuga vokaal + konsonant[ühend]). Tardugu sensisse piiridesse, ei sobi hästi uemate laensõnade puhul):

apteek, asfalt, asbest, atlans.

3. $\acute{\sim} \sim$ (sobib igasuguse lõpuga):

emu, kino, tabu; kanal, mudel, pudel, sinel, tabel, klaver, sigur, vigur, masin, vagun, pagas, pilet, senat, sinod, tomat; madrus, plakat, latern, tukat; Uural, barbar, augur, fiiurer, Saalem, Siion, Soodom, meetod.

4. $\sim \sim \acute{\sim}$ (sobib igasuguse lõpuga):

avarii, arhivaal, meteoor, režissöör, idioom, aeroplaan; klorofüll, banderoll; demokraat, indiviid, akrobaat, mikroskoop, amfibrahk; šovinism.

5. *ä - ä* (sobib peamiselt lõpuga vok. + kons.-(ühend); mujal pole just väga soovitav):

advokaat, dokument, samogonn, paradisi, kataloog.

6. *ä - ä* (sobib hästi l, r, m, n-lõppudega):

eksemplar, materjal, ohvitser, telefon, seminar, koridor.

7. *ä - ä* (mitmesuguseis sõnus):

apostel, elekter, poliitik, Euroopa.

Kvantiteedi vaheldusest seoses rõhu ümberpaigutamisega derivatsiooni juures:

Kaart — kartoteek, mootor — motorist, müüt — mütolooia, skeem — skemaatiline, muusika — musikaalne, meetod — metoodika, kliima — klimatoloogia, jesuiit — jesuitism, ruin — ruineerima; kaos — kaootiline, alkohol — alkohoolne, alkohoolik, Baabülon — Babüloonia, mongol — Mongoolia, barbar — barbaarne, sümbol — sümboolne, materjal — materiaalne.

Poolpikast ja ülilühikesest ä, ö, ü-st.

Häälikud ä, ö, ü ei esine põhjakeesti kõnekeeles poolpikas ega ülilühikeses vältes; ü veel kuidagi läheks (*daktiil, avantürist*); ä, ö on aga nendes väldetes päris võimatud. Seepärast: *variser, insener, kuberner, musketer, isegi „sohver“*. Väga halvad sõnad on sekretär ja prokurör, samuti miljonär, misjonär. Olgu miljoner, misjoner (kui ei taheta miljonäär), sekreter (või sekretar — sekretariaat), prokuror (või prokuröör). Rõhucelses asendis tunduvad need häälikud vastuvõetavad (*pastöriseerima, möbleerima*). Mainigem veel: *afäär ~ aferist, sfäär ~ sferoid* (ää r ees, aga *aneemia, pedagoog*).

Diftongidest rõhutused silbis.

Diftongid sobivad küll pea- või kaasarõhulisse silpi, rõhutusse aga mitte. Vrd. *detail, email ~ medal*. Kas poleks *Teeba, Delfi, Filip(p)i* jne. eesti keeles sobivamad kui *Teebai, Delfoi, Filippoi*, kuigi viimased on kreeka vormidele lähemal?

August Nel.

Keelelisi küsimusi-kostuseid.

Küsimus. Kumb järjekord on soovitavam: kas *arvatud välja see ja see* või *välja arvatud see ja see*? **F. B.**

Kustus. See süntaktiline küsimus jäägu käsitluse üllesandeks, mis nõuab märksa ulatuslikumat kõne alla võtmist, kui selleks sobiv suudab olla ainult eespoolse küsimuse vastamine.

Siinkohal olgu ainult põhijooneliselt tähendatud, et ükski eesti keele morfoloogia ei ole tundnud ega tunne finiitse verbi alal vorme *see on arvatud välja, nemand on läinud ära, vaid ikka: see on välja arvatud, nemand on ära läinud*; sellest järgneb siis ka: *välja arvatud see ja see, kodust ära läinud* (mitte aga: *arvatud välja, läinud ära kodust*).

J. V. V.

Küsimus. Kas on lubatud *teinepool* (= abikaasa) ~ *teis-pool*, nagu *vaenelaps* ~ *vaeslapse*? Või on lubatud nominatiivis *teispool*, *vaeslaps*?

F. B.

Kostus. Eeskätt olgu tähendatud, et tüüp *teinepool* ~ *teis-pool* ei ole eesti kirjakeeles kunagi tarvitusel olnud, küll aga on tahetud paaris noomenis (*teinepool*, *vaenelaps*, *viimnepäev*) kää-nata mõlemat liitsõna osist: *teinepool* ~ *teisepoole* ~ *teistpoolt* jne. Sedamööda kujuneb eespool-esitatud küsimus järgmiseks: kas *teine-pool* ~ *teisepoole* ~ *teistpoolt* või *teispool* ~ *teispoole* ~ *teispoolt*?

Eelmainitud liitsõnade piirkond pärineb viimaseist aastaküm-neist, kuna varemini tarvitati neid sõnu ühte liitmata, vahel harva ka lõdvalt neotult: enamalt üteldi ja kirjutati näit.: *hiline aeg*, *väline sein*, *kinniste silmadega*; nüüd aga liidetakse need sõnad ja liitekohal esineb *-ne* asemel tüve *-s*: *hilisaeg*, *välissein*, *kinnissilmi*, *tähistaevas* jne.; samuti on keelendid nagu *põline mets*, *kinnine vara*, *sulane-poiss*, *naine-tegelane* maad andnud liitsõnule *põlismets*, *kinnisvara*, *vallaslaps*, *sulaspoiss*, *naistegelane* jt. Arvu-rikkaid sel teel liidetud sõnu kääntatakse teiste liitnoomeni-piirkon-dadega ühise reegli järgi: täiendsõna ei deklioneerita; näit. *naistege-lased*, *sulaspoisiks*, *põlismaanest* (mitte: *naisedtegelased*, *sulasekspoi-siks*, *põliseslmaanest*).

Kui äsjamainitud reegli asemel või kõrval hakata liitsõnus tarvitama *ne*-täiendsõnu *ne*-lõpulistena, siis tekiks sellest aina pahe-musi. 1) Liitnoomenite sirgjooneline käänamisreegel, mille järgi täiendsõnad deklioneerimisel ei muutu, kaotab kõnealuses piir-konnas oma kehtivuse, kaasa tõmmates palju naabruskondseidki rühmi: kui on õige ütelda *teistestpooltest*, *vaesellapsel* jne., miks siis ka mitte *noorestmehest*, *suuredtükkid*, *vanadessõnades* (praegukehti-vate vormide *noormehest*, *suurtükid*, *vanasõnades* asemel). 2) Eesti keeles on võimaldunud kirjas ja kõnes kindlat vahet teha teatavate sõnapaarikute sisu vahel, sedamööda, kas nad kokku või lahku kir-jutatakse: *vaene laps* ja *vaenelaps*, *suur tükk* ja *suurtükk* jt. Lahus-olevaid noomeneid hääldame teatavasti kumbagi resp. kõiki pea-rõhuliselt, liitsõnades aga ainult esimest sõna (täiendsõna) pea-rõhuliselt, ent teist (põhisõna) resp. teisi kaasrõhuliselt; lahus-olevaid sõnu deklioneerime igäühte kongrueerivalt, liitsõnus ainult põhisõna, täiendsõna aga üldse mitte; lahus tarvitatavaist sõnust erinevad kokkukirjutatud oma lahkumineva, tihti kitsapiirilise-ma, spetsiifilisema sisu poolest (vrd. näit. *vana isa* ja *vanaisa*, *väike kodanik* ja *väikekodanik*, *piki silmi* ja *pikksilmaga*).

Kui aga ka liitsõnades hakata kõiki nende osiseid kongrueerivalt käänama, siis ähmuksid eeltäh. sõnade mõistelised vahed täielikult: näit. sõnades *suures tükis* ja *suurestükis* ei suudaks hääldaja ega kuulja kuigi kindel olla pea- ja kaasrõhu tabamises, millest aga ainuüksi olenekski võimalus eristada kaht antud mõistet.

Niisiis järgneb eespoolsest arutelust, et kui üldtarvitusele võtta liitsõnade tüüp *teinepool* ~ *teisepoole*, *vaenelaps* ~ *vaeselapse*, siis kaoksid mitmesugused eesti kirjakeeles stabiliseerunud ning väärtuslikuks osunud vahetegemisvõimalused mõnesuguste mõistete vahel. Selle asemel tuleb edaspidigi tarvitamiskõlvuliseks pidada tüüpi *vaeslaps* ~ *vaeslapse*, *teispool* ~ *teispoole*.

J. V. V.



Toimetusele ja AES-ile saadetud kirjandust.

1. jaan. — 31. XII 1940.

Acta Linguistica. Revue Internationale de Linguisticue Structurale. Volume I, fascicule 3. Copenhague 1939.

A Magyar Királyi Ferenc József-Tudományegyetem Évkönyve az 1938/1939. tanévről. A. M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Kiadása. Szeged 1940.

Annales Universitatis Turkuensis. Ser. B Humaniora. Tom. XXIV. Turku 1939.

Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem 1935—36. tanévi működéséről. A. M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Kiadása. Szeged 1939.

Filologu Biedribas Raksti. XX sejums. Latviešu Filologu Biedribas Izdevums. Rīga 1940.

Neuphilologische Mittheilungen. XLI — 1940. Herausgegeben vom Neuphilologischen Verein in Helsinki.

Orientalia Christiania Periodica. Volumen V, N. III—IV. Commentarii de re orientali aetatis christianiae sacrá et profana editi cura et opere Pontificii Instituti Orientalium Studiorum. Pont. Institutum Orientalium Studiorum. Roma 1939.

Ortnamnssällskapet i Uppsala Årsskrift. Årgång 3. (1938; Lund 1939.

Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar. Jan. 1937. — Dec. 1939. Uppsala Universitets Årsskrift 1939 : 13. Uppsala 1939.

Suomalais-Ugrilainen Seuran Aikakauskirja L. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki 1938—39.

Virtittäjä 1940. Kotikielen Seuran Aikakauslehti. Helsinki.

M. A. Castrén: Samojedische Volksdichtung. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki 1940.

Lauri Kettunen: Suomen murteet III. A. Murrekartasto. B. Selityksiä murrekartastoon. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. osa. SKS, Helsinki 1940.

Eliel Lagercrantz: Lappischer Wortschatz I, II. Lexica Societatis Fenno-Ugricae VI. Suomalais-ugrilainen Seura. Helsinki 1939.

Viljo Nissilä: Vuoksen palkannimistö I. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 214. osa. SKS, Helsinki 1939.

Frans Äimä: Yleisen fonetiikan oppikirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 208. osa. Helsinki 1938.

Väljaandja: Akadeemiline Emakeele Selts. Pea- ja vastutav toimetaja **Joh. V. Veski**. Tehniline toimetaja ja korrektor **V. Nilus**. Ladumisele antud 25. XI 40. Trükkimisele antud 1. II 1941. Trükipoognaid 4¼. Autoripoognaid 4,02. Paberi formaat 64×96. Tiraaž 450 eks. Trükitud „Tartu Kommunisti“ trükkikojas Tartus. Tellimisnumber 1657. MB 1234. Hind 2 rbl.

„Эстонский Язык нр. 7—8, 1940“. Издание: Общество для изучения эстонского языка. Тарту. — Печатано на эстонском языке.

Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetiste nimestik.

- I. 1921. L. Kettunen ja O. Loorits, Esimene liivi lugemik. Hind 30 s.
- II. 1921. Eestlasele eesti nimi. Alandatud hind 25 s.
- III. 1921. Soome muinasjutud I. Toimetanud M. Nurmik. Alandatud hind 15 s.
- IV. 1921. 15.000 uut sugunime. Alandatud hind 25 s.
- V. 1922. Teine liivi lugemik. Hind 40 s.
- VI. 1922. Seto lugõmik I. Hind 50 s.
- VII. (1923.) Soome muinasjutud II. Alandatud hind 15 s.
- VIII. (1923.) Soome muinasjutud III. Alandatud hind 10 s.
- IX. 1923. Kolmas liivi lugemik. Hind 25 s.
- X. 1924. Neljas liivi lugemik. Hind 25 s.
- XI. 1924. Kodotulõ', Seto lugõmik II. Hind 75 s.
- XII. 1927. E. Muuk, Eesti keeleõpetus I. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- XIII. 1927. E. Muuk, Lühike eesti keeleõpetus I. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- XIV. 1926. Seto pühä evangeelium. Hind 1 kr.
- XV. 1926. Viies liivi lugemik. Trükk otsas.
- XVI. 1927—1931. A. Saareste — A. R. Cederberg, Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi. Vihk I. Hind 2 kr. Vihk II. Hind 2 kr. 50 s.
- XVII. 1938. V. Tauli, Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid. Akad. Kooperatiivi kirjastus.
- XVIII. 1929. J. Mägiste, Eestipäraseid isikunimesid. Trükk otsas.
- XIX. 1931. J. Mägiste, Soome-eesti sõnaraamat. Alandatud hind 7 kr.
- XX. 1932. A. Koort, Keel ja loogika. Hind 50 s.
- XXI. 1932. J. Mägiste, Algoome i. silbi *eü* eesti keeles ja algsm. *öü* küsimus. Trükk otsas.
- XXII. 1932. A. Saareste, Eesti keeleala murdelisest liigendusest. Hind 60 s.
- XXIII. 1932. A. Saareste, Kümme aastat eesti murrete süstemaatset kogumist. Hind 50 s.
- XXIV. 1933. J. Mägiste, Kõhklevaid mõtteid läänemeresoome laensõnade uurimise puhul. Hind 40 s.
- XXV. 1933. E. Kobolt, Produktiivne saksa laensõna eesti keeles. Trükk otsas.

- XXVI. 1934. P. Ariste, Eesti sulghäälikud *k, p, t* ja *b, d, g* Trükk otsas.
- XXVII. 1935. J. Mägiste ja E. Elisto, Eesti nimi. Hind 50 senti. Teose 1. trükk on läinud Nimede Eestistamise Keskbüroo omandiks.
- XXVIII. 1936. J. Mägiste, Eestipäraseid eesnimisid. Nimede Eestistamise Liidu kirjastus.
- XXIX. 1936. J. Mägiste, Eesti *saama*-futuuri algupärast ja tarvitamiskõlblikkusest. Hind 50 s.
- XXX. 1937. R. Nurkse, Adjektiiv-atribuudi kongruentsist eesti keeles. Hind 1 kr.
- XXXI. 1937. V. Niilus, Valimik leivu murdetekste. (Äratrükk Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamatust 1936.)
- XXXII. 1937. J. Mägiste, Laenatud indo-euroopa verbi-prefikseist läänemere-soome keelis. Trükk otsas.
- XXXIII. 1938. E. Põldre, Intonatsiooni, kvantiteedi ja dünaamilise rõhu suhteist eesti keeles. Hind 40 s.
- XXXIV. 1938. M. Toomse, Ida-vaivara murdest. (Äratrükk Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamatust 1937 — I.)
- XXXV. 1938. A. Raun, Õpetatud Eesti Seltsi 100-aastasest tööst keeleteaduse alal. Hind 40 s.
- XXXVI. 1938. A. Saareste, Eesti keele mitmest palgest. Hind 25 s.
- XXXVII. 1938. A. Kask, J. V. Veski ja eesti oskussõnastikud. Hind 40 s.
- XXXVIII. 1938. M. Toomse, Eesti *se-, ske-, kse-*verbide konsonantse liitumise esindusest. Hind 60 s.
- XXXIX. 1939. Ö. Sõster, Teise silbi poolpikk vokaal eesti ühiskeeles. Hind 30 s.
- XL. 1939. E. Nurm, Ülevaade 1056 keskkooliõpetaja õigekirja ning õigekeelsuse tasemest. Hind 50 s.
- XLI. 1939. J. Mägiste, Läänemere- ja volga-soome keelte võrdluste alalt. I. Hind 70 s.
- XLII. 1940. A. Saareste, Keele osast vaimu arengus. Hind 50 s.
- XLIII. 1940. Murrete sõnaraamatu näiteartikleid. Hind 50 s.
- XLIV. 1940. Piibli keelest. Hind 3 kr.
- XLV. 1940. A. Saareste, Piibli keel ja rahvakeel. Hind 1 kr.
- XLVI. 1940. A. Saareste, Sõna *kiilu* algupärast ja sisetunnus *i-st*. Hind 50 s.
- XLVII. 1940. J. Mägiste, Kagu-eesti murde eitavast *k*-aineseta imperatiivist. Hind 1 kr.